

Back-pakket Leerling is gewond

Richtlijnen voor leerkrachten wanneer een leerling betrokken raakt in een ongeval.

RONDPUNT

JE BONDGENOOT NA EEN
VERKEERSONGEVAL

Back-pakket Leerling is gewond

Richtlijnen voor leerkrachten wanneer een leerling betrokken raakt in een ongeval.

Copyright © 2020 Rondpunt vzw

Auteur: Marijke Janssenswillen

Redactie en vormgeving: Teun van den Neste

Met dank aan: Ilse Van De Walle, Ann De Bruyn en Joke Sannen

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar worden gemaakt door middel van druk, fotokopie, geluidsband, elektronisch of op welke wijze dan ook, zonder schriftelijke toestemming van de uitgever.

Over Rondpunt vzw

In Vlaanderen vallen jaarlijks ongeveer 30.000 verkeersslachtoffers. Rondpunt vzw ijvert voor een goede opvang van alle (in)direct betrokkenen bij een verkeersongeval en sensibiliseert voor een veiliger verkeer.

Slachtoffers, naasten, nabestaanden, veroorzakers en professionals kunnen bij Rondpunt terecht met al hun grote én ook kleine zorgen.

Daarnaast investeert Rondpunt in betere kansen voor alle betrokkenen door middel van beleidsbeïnvloeding en het opzetten van participatieprojecten op vlak van re-integratie naar werk, sport en vrije tijd.

Rondpunt werkt altijd samen, nooit alleen.

Contact

Ook als professional kan je bij ons terecht. We helpen jou graag in je ondersteuning van alle betrokkenen bij een verkeersongeval.

Rondpunt vzw
Uitbreidingstraat 518 bus 2.01
2600 Berchem

03 205 74 80
info@rondpunt.be

Woord vooraf

Wanneer een leerling of leerkracht van de school gewond raakt in een verkeersongeval, is de hele school indirect mee betrokken. Hiermee omgaan is niet altijd vanzelfsprekend en elke situatie is anders, waardoor gezond verstand en vaak ook improvisatie vereist is. Bovendien verwerkt elk kind of elke jongere de gebeurtenis op een andere manier.

Dit Back-pakket biedt op een laagdrempelige manier ondersteuning over wat jij als leerkracht kan doen als een (familielid van een) leerling of een leerkracht betrokken raakt in een ongeval. Het is geen gedetailleerd protocol, maar biedt een houvast met enkele richtlijnen. Volg dus je gevoel en toets deze handvaten aan de werkelijkheid. Je hoeft niet met de hele klas te werken, sommige kinderen of jongeren hebben meer steun nodig dan anderen en vragen een individuele aanpak. Hou er als leerkracht rekening mee dat je niet alleen staat, en de rol van professionele hulpverlener niet hoeft te vervullen. Een oprecht gebaar van zorg kan al heel waardevol zijn.

We raden je aan om eerst het hoofdstuk 'Hoe gebruik je dit Back-pakket' te lezen om meer te weten te komen over de opbouw van dit document. De richtlijnen vertrekken vanuit de situatie van een verkeersongeval, maar kunnen ook steun bieden in andere situaties.

Aarzel niet om bij vragen contact op te nemen met Rondpunt via 03 205 74 80 of via hulpvraag@rondpunt.be. We wensen jou en de hele school veel sterkte en steun toe.

Het Rondpunt-team

Hoe gebruik je dit Back-pakket?

Dit Back-pakket kan je op twee manieren gebruiken.

Je kan ervoor kiezen om **bij het begin te starten en in de voorgestelde volgorde verder te lezen**. Zo kom je eerst enkele tips tegen om een noodplan op te stellen voor een schokkende gebeurtenis. Daarna volgt een praktisch onderdeel met concrete acties indien een leerling (of leerkracht) gewond raakt in een verkeersongeval. Vervolgens is er een inhoudelijk deel, waarin bepaalde thema's zoals slechtnieuwsmelding en verwerking uitgediept worden. Tot slot lees je waar je terecht kan voor ondersteuning en ontdek je werkvormen waar je in de klas mee aan de slag kan

Maar je kan ook beslissen om **enkel de hoofdstukken die voor jou interessant zijn te lezen**. Elk hoofdstuk beantwoordt namelijk een vraag die je mogelijk zal hebben wanneer je school geconfronteerd wordt met een verkeersongeval. De inhoudstafel laat je toe om aan de hand van deze vragen snel meer informatie terug te vinden. Daarnaast bevat het Back-pakket klikbare links zodat je bijvoorbeeld bij een praktisch handvat kan springen naar de inhoudelijke verdieping.

Heb je na het lezen van dit Back-pakket opmerkingen? Of wil je graag met ons delen hoe jullie school er mee aan de slag is gegaan? Neem dan zeker contact op met Rondpunt vzw via 03 205 74 80 of via info@rondpunt.be

Inhoud

Woord vooraf.....	3
-------------------	---

Hoe gebruik je dit back-pakket?.....	3
--------------------------------------	---

PRAKTISCH

Vooraf.....	8
-------------	---

1. De eerste momenten na het ongeval	9
--	---

1.1 Wat doe je wanneer er een melding binnenkomt dat iemand betrokken raakte in een ongeval?.....	9
---	---

1.2 Wat bij een ernstig ongeval binnen de schoolcontext?	10
--	----

1.3 Wat bij een ongeval tijdens een weekend of schoolvakantie?	10
--	----

1.4 Welke organisatorische aanpassingen zijn nodig?.....	12
--	----

1.5 Hoe informeer je de betrokkenen?	12
--	----

1.5.1 Hoe pak je de communicatie naar de ouder(s) van de betrokken leerling aan?.....	13
---	----

1.5.2 Hoe informeer je het aanwezige personeel?.....	14
--	----

1.5.3 Hoe meld je het nieuws aan (plus)broers en -zussen, neven en nichten, hechte vriend(inn)en van de leerling?.....	15
--	----

1.5.4 Hoe breng je de overige leerlingen op de hoogte van het nieuws?	16
---	----

1.5.5 Hoe pak je de communicatie naar overige ouders aan?	17
---	----

1.5.6 Hoe sta je de pers te woord?.....	18
---	----

1.5.6.1 Wat kan je doen als je niet akkoord gaat met het verschenen artikel?.....	18
---	----

1.5.7 Wat als er foutieve informatie circuleert?	19
--	----

1.6 Hoe organiseer je een goede opvang van leerlingen?.....	19
---	----

2. Periode dat de leerling in het ziekenhuis/revalidatiecentrum verblijft..	20
---	----

2.1 Wat doe je tijdens de eerste weken van de afwezigheid van deze leerling?	20
--	----

2.1.1 Op welke manier kunnen leerlingen contact houden met de gewonde leerling?	20
--	----

2.2 Wat doe je bij een langdurige afwezigheid van deze leerling?.....	21
2.3 Wat is belangrijk voor (plus)broers en -zussen van de betrokken leerling?.....	21
2.4 Welke mogelijkheden tot onderwijs zijn er voor de betrokken leerling tijdens de opname in het ziekenhuis of revalidatiecentrum?	22
2.4.1 De ziekenhuisschool	22
2.4.2 Synchron internetonderwijs (SIO).....	23
2.4.3 Tijdelijk onderwijs aan huis (TOAH).....	24
2.4.3.1 Diverse initiatieven voor zieke kinderen en jongeren.....	26
2.5 Hoe kan je omgaan met de blijvende beperkingen die een leerling overhoudt aan het ongeval?.....	27
2.5.1 Wat is een niet-aangeboren hersenletsel (NAH) en hoe kan je hiermee omgaan?.	27
3. Periode na het ontslag uit het ziekenhuis of revalidatiecentrum	29
3.1 Welke ondersteuningsmogelijkheden zijn er bij een terugkeer naar onze school?.....	29
3.1.1 Ondersteuningsmogelijkheden voor leerlingen in het reguliere onderwijs	31
3.2 Welke mogelijkheden zijn er voor de leerling in het buitengewoon onderwijs?	33
3.2.1 Types	33
3.2.2 Opleidingsvormen	34
3.3 Wat is permanent onderwijs aan huis (POAH)?.....	35
3.4 Wat wanneer onderwijs niet meer mogelijk is?	35
3.5 Wat doe je wanneer de leerling geen les meer kan volgen op je school?.....	35
3.5.1 Hoe rond je alles administratief af?.....	35

INHOUDELIJK

4. Hoe meld je het slechte nieuws?	37
5. Leidraad voor de eerste opvang.....	38
6. Wat indien een groot aantal betrokkenen van de school getuige was van het ongeval?.....	39

7. Wat is een schokkende gebeurtenis?.....	39
7.1 Hoe reageren jongeren op een schokkende gebeurtenis?.....	40
7.1.1 Jongeren van 11 tot 14 jaar.....	40
7.1.2 Kinderen van 6 tot 10 jaar.....	40
7.1.3 Jongeren van 14 jaar tot 18 jaar.....	41
8. Hoe verloopt de verwerking van jongeren?	42
9. Wat is de rol van peers/vrienden in een verwerkingsproces?.....	44
10. Hoe kan je leerlingen goed opvangen?.....	45
10.1 Hoe kan je een leerling individueel ondersteunen?	45
10.2 Vanaf wanneer moet je je zorgen beginnen maken?.....	46
11. Hoe kan je leerkrachten en leidinggevenden goed opvangen?.....	47
12. Welke externe instanties/professionals kunnen hulp bieden?.....	48
12.1 Welke externe instantie kan je als school aanspreken?	48
12.2 Waar kan een leerling of leerkracht individueel terecht voor ondersteuning?.....	49
13. Hoe kan je er in de les of in de klas mee aan de slag gaan?	53
14. Voorbeeldbrieven.....	54
14.1 Melding leerling betrokken in een ongeval	54
14.2 Informatie over bezoekenregeling gewonde leerling.....	54
15. Leestips voor leerlingen en schoolpersoneel.....	55
15.1 Verkeersongeval.....	55
15.2 Hersenletsel.....	55
16. Geraadpleegde websites en literatuur.....	56

PRAKTISCH

Vooraf

De Vlaamse overheid verwacht dat elke school over een actueel noodplan beschikt. Je vindt informatie over noodplanning en wat te doen bij een noodsituatie via:

- www.onderwijs.vlaanderen.be/noodplanning-scholen-en-internaten-be-reid-je-voor-op-een-noodsituatie
- www.pro.g-o.be/crisis-op-school/crisisscenarios/ernstig-ongeval/toelichting-nauw-betrokkenen

Je kan ook ondersteuning vragen bij het CLB of diensten zoals slachtofferhulp van CAW om een handleiding met aandachtspunten op te stellen wanneer een leerling betrokken raakt in een ongeval.

Wanneer de interne bibliotheek uitgebreid wordt, kan er gekeken worden om boeken en films rond emoties, schokkende gebeurtenissen, enz. aan te schaffen. Zorg er daarnaast voor dat de bibliotheek beschikt over vakliteratuur met achtergrondinformatie voor leerkrachten en het schoolpersoneel.

Bij een ramp of ernstige gebeurtenis kan Dringende Sociale Interventie (DSI) van het Rode Kruis ingeschakeld worden voor psychosociale ondersteuning. Het is aangewezen om duidelijke afspraken te maken met het gemeentebestuur over de soort situaties waarin het Rode kruis en DSI ingeschakeld worden. Ook kan verduidelijkt worden wie welke stappen neemt om deze procedure te starten.

1. De eerste momenten na het ongeval

1.1 Wat doe je wanneer er een melding binnenkomt dat iemand betrokken raakte in een ongeval?

- **Tracht in eerste instantie zo veel mogelijk informatie te verzamelen om de ernst en omvang van de gebeurtenis in te schatten.**
  - Verifieer het verhaal indien het bericht niet van de ouders komt: Is er werkelijk sprake van betrokkenheid in een ongeval? Is het bericht wel juist?
  - Ga op zoek naar extra informatie. Zo vermijd je sensatie en geruchten.
  - Informeer naar wie, wat, waar en hoe het gebeurd is
  - Breng de reeds opgestarte hulpverlening in kaart
- **Sta stil bij de gezinssituatie van de betrokkene.** Is er sprake van een nieuw samengesteld gezin? Op welke leerlingen/personeelsleden van de school heeft dit bericht een directe impact?
- **Beslis welke interne of externe hulp je inroept.**
- **Verdeel onderstaande taken onder het team:**
  - **contacten met ouders van betrokken leerling**
  - **informerende van de betrokkenen**
  - **organisatorische aanpassingen**
  - **opvang van leerlingen en leerkrachten**
  - administratieve afhandeling. Bijvoorbeeld het bijhouden van een logboek: acties die worden ondernomen noteren en het uur en dag erbij vermelden.
  - nazorg van de betrokkenen

TIPS bij de taakverdeling

Mogelijk werden er in de school afspraken gemaakt over wie welke taken zou opnemen wanneer een crisissituatie zich voordoet. Op het moment dat een schokkende gebeurtenis de school treft, is het belangrijk om naar ieders sterktes te kijken: wie kan wat aan?

Maak afspraken over de interne en externe communicatie en duid een woordvoerder aan. Stel ook een eindverantwoordelijke aan. Deze persoon stemt de activiteiten van verschillende mensen op elkaar af. Dit is extra belangrijk wanneer er externe instanties worden ingeschakeld. Deze hebben namelijk een eigen manier van werken, die misschien niet altijd strookt met het beleid van de school.

Zorg ervoor dat het voor iedereen transparant is wie wat op zich neemt.

1.2 Wat bij een ernstig ongeval binnen de schoolcontext?

- **Verwittig de hulpdiensten en je directie.**
- **Mogelijk wordt er een samenwerking opgestart tussen slachtofferbejegening van de politie, Dringende Sociale Interventie (DSI) van het Rode Kruis en slachtofferhulp van CAW.** Deze diensten staan in voor het opvangen van getroffenen, en het inlichten en ondersteunen van betrokkenen. Indien deze samenwerking niet wordt opgestart, brengt de directie samen met een slachtofferbejegenaar van de politie de ouders (en eventueel andere familieleden) op de hoogte.
- **Zorg dat je voldoende geïnformeerd bent over de omstandigheden en noteer:**
  - Wie verwittigde de hulpdiensten?
  - Welke hulpdiensten kwamen ter plaatse?
  - Naar welk ziekenhuis werd de leerling gebracht?
  - Welke leerkracht ging mee naar het ziekenhuis?
  - Voorzie opvang voor de leerlingen die getuigen waren.
- **Voorzie begeleiding voor de terugkeer naar de school voor de leerlingen en leerkrachten ter plaatse als het ongeval zich voordeed buiten de school.**
- **Controleer of iedereen nog aanwezig is op school.** Wanneer een ongeval gebeurde tijdens een uitstap, is het mogelijk dat leerlingen in de chaos van het moment achtergebleven of weggelopen zijn.

1.3 Wat bij een ongeval tijdens een weekend of schoolvakantie?

- **Tracht in eerste instantie zo veel mogelijk informatie te verzamelen om de ernst en omvang van de gebeurtenis in te schatten.**
  - Verifieer het verhaal indien het bericht niet van de ouders komt: Is er werkelijk sprake van betrokkenheid bij een ernstig ongeval? Is het bericht wel juist?
  - Ga op zoek naar extra informatie. Zo vermijd je sensatie en geruchten.
  - Informeer naar wie, wat, waar en hoe het gebeurd is
  - Breng de reeds opgestarte hulpverlening in kaart
- **Sta stil bij de gezinssituatie van de betrokkene.** Is er sprake van een nieuw samengesteld gezin? Op welke leerlingen/personeelsleden van de school heeft dit bericht een directe impact?
- **Beslis welke interne of externe hulp je inroept.**

- **Verdeel onderstaande taken onder het team:**
  - **contacten met ouders van betrokken leerling**
  - **informereren van de betrokkenen**

TIP bij het informeren van betrokkenen

Wanneer de leerlingen en leerkrachten niet op school zijn wegens vakantie of een weekend, kan je hen via een e-mail op de hoogte brengen van het nieuws. Voeg de gegevens van een of meerdere contactpersonen toe zodat er contact opgenomen kan worden bij vragen.

- **organisatorische aanpassingen**
- **opvang van leerlingen en leerkrachten**
- administratieve afhandeling. Bijvoorbeeld het bijhouden van een logboek: acties die worden ondernomen noteren en het uur en dag erbij vermelden.
- nazorg van de betrokkenen

TIPS bij de taakverdeling

Mogelijk werden er in de school afspraken gemaakt over wie welke taken zou opnemen wanneer een crisissituatie zich voordoet. Op het moment dat een schokkende gebeurtenis de school treft, is het belangrijk om naar ieders sterktes te kijken: wie kan wat aan?

Maak afspraken over de interne en externe communicatie en duid een woordvoerder aan. Stel ook een eindverantwoordelijke aan. Deze persoon stemt de activiteiten van verschillende mensen op elkaar af. Dit is extra belangrijk wanneer er externe instanties worden ingeschakeld. Deze hebben namelijk een eigen manier van werken, die misschien niet altijd strookt met het beleid van de school.

Zorg er voor dat het voor iedereen transparant is wie wat op zich neemt.

1.4 Welke organisatorische aanpassingen zijn nodig?

- **Check of je informatie of foto's van jullie website of sociale mediakanalen moet verwijderen.** De pers kan foto's of informatie gebruiken in hun berichtgeving. Het kan raadzaam zijn om jullie website preventief offline te zetten. Neem hiervoor contact op met de website-bouwer.
- **Bekijk welke roosterwijzigingen nodig zijn** om bijvoorbeeld een bepaalde leerkracht vrij te stellen.
- **Stel een rustige ruimte ter beschikking waar leerlingen, leerkrachten of ouders opgevangen kunnen worden.** Indien nodig kan deze opvangruimte voor langere duur ter beschikking gesteld worden. Leg op voorhand vast hoe lang deze ruimte beschikbaar blijft.
- **Bekijk welke activiteiten de komende dagen op school gepland zijn, en beslis welke activiteiten geannuleerd moeten worden of in aangepaste vorm door kunnen gaan:** klassenraad, oudercontact, uitstap, sportdag, diploma-uitreiking, feest enz.
- **Installeer een telefoonpermanentie.** Bekijk hoe je dit organisatorisch kan aanpakken. Geef enkel informatie door die geverifieerd en afgetoetst is met de directie betrokkenen.

1.5 Hoe informeer je de betrokkenen?

Je bekijkt wie in welke volgorde ingelicht moet worden en op welke wijze: persoonlijk, per telefoon, per brief, via de website of het digitaal schoolplatform.

Spreek duidelijk af hoelang je wacht om de informatie algemeen te verspreiden. Het is aangewezen om niet onmiddellijk iedereen in te lichten. Neem kort de tijd om te plannen en te organiseren zodat de communicatie vlot verloopt. Tracht echter zo snel mogelijk de betrokken ouders en leerlingen op de hoogte te brengen, bij voorkeur voor de eerste berichten in de media verschijnen.

- **Mogelijke doelgroepen:**
  - [Ouders van de betrokken leerling](#)
  - [Aanwezige personeelsleden](#)
  - [Directe betrokkenen: zus\(sen\)/broer\(s\)/neven/nichten/beste vriend\(en\) en klasgenoten](#)
  - Afwezige personeelsleden. Breng hen telefonisch op de hoogte.
  - [Aanwezige leerlingen](#)
  - Afwezige leerlingen (excursie, schoolreis, stage, ziekte, enz.). Breng hen telefonisch op de hoogte. Eventueel geef je de boodschap door aan de ouders of verantwoordelijken van de afwezige leerlingen, zodat zij deze kunnen overbrengen naar de leerling.
  - [Ouders van leerlingen](#)

Een open en duidelijke communicatie naar de verschillende (doel)groepen over wat er gebeurd is en de reeds ondernomen acties creëert een veilige sfeer. Ook vermijd je zo dat er foutieve informatie gaat circuleren. Je kan steun vinden in het onderdeel [Hoe meld je het slechte nieuws?](#)

1.5.1 Hoe pak je de communicatie naar de ouder(s) van de betrokken leerling aan?

- **Het heeft de voorkeur om één vaste contactpersoon aan te stellen die communiceert met de betrokken ouder(s).** Het kan logisch lijken om de klastitularis hiervoor aan te stellen, maar het is aangewezen om iemand aan te duiden die wat verder van de gebeurtenis af staat. De klastitularis kan eventueel de opvang van de klas voorzien. Het is bij de verdeling van de taken belangrijk om naar de sterktes van de personeelsleden te kijken.

- **Indien de ouders niet zelf de melding hebben gedaan, neemt de contactpersoon met de ouders contact op.**

- **De contactpersoon maakt zichzelf kenbaar als vast aanspreekpersoon en betuigt zijn medeleven vanuit de school.**

- **De contactpersoon luistert naar de wensen en vragen van de ouders en stelt een huisbezoek voor.** Het is aangewezen dat de schooldirecteur samen met de contactpersoon meegaat. **Indien de ouder(s) hier nood aan hebben, staan in het eerste telefoongesprek en het bezoek de gevoelens centraal.** Sommigen hebben hier geen nood aan en willen vooral de praktische zaken met school regelen.

- **Het is aangewezen om, indien mogelijk, enkel de noodzakelijke praktische afspraken te bespreken:**
  - Communicatie met en opvang van eventuele andere kinderen/familieleden op school. Wie vertelt wat, wanneer en aan wie? Eventueel kan schoolvervoer geregeld worden voor de andere kinderen binnen het gezin.
  - Welke informatie wordt gecommuniceerd aan de verschillende doelgroepen (schoolpersoneel, direct betrokkenen, overige leerlingen, ouders, enz.)?
  - Waarin kan de school de ouders reeds bijstaan?
  - Wanneer neemt de contactpersoon opnieuw contact op?

1.5.2 Hoe informeer je het aanwezige personeel?

- **Geef na afstemming met de ouders van de betrokken leerling zo veel mogelijk feiten.** Indien nodig en mogelijk stem je ook af met politie om te vermijden dat er meteen een schuldige wordt aangewezen zonder dat dit vaststaat. Soms zijn feiten nog niet duidelijk en moet er vermeden worden dat onbekende feiten ingevuld worden vanuit bedenkingen of emoties.
- **Verlies je niet in details, maar geef duidelijke instructies.**
- **Laat het nieuws doordringen.**
- **Geef mee wie welke taken op zich neemt.** Het kan interessant zijn om dit in een overzicht op te nemen en (op papier) mee te geven aan het personeel.
- **Vraag aan het personeel om zelf niet in contact te treden met de pers,** maar steeds door te verwijzen naar de aangeduide woordvoerder.
- **Maak afspraken over wie welke groep leerlingen inlicht:** waar, wanneer en door wie (klastitularis/ leerlingbegeleider/graadcoördinator/enz.). Maak duidelijk dat bedenkingen welkom zijn zodat teamleden durven aangeven dat ze het moeilijk vinden om het nieuws over te brengen.
- **Geef mee wanneer een nieuwe briefing voor het personeel is gepland,** eventueel i.s.m. deskundigen.
- **Bied de mogelijkheid om vragen te stellen en geef ruimte aan emoties.**
- **Benadruk het belang om goed voor elkaar te zorgen binnen het schoolteam.**

TIP bij het informeren van personeel

Het kan handig zijn om dagelijkse briefings vast te leggen. In deze briefings kan er nieuwe informatie meegegeven worden, kunnen er aanpassingen in de opvang doorgevoerd worden en kunnen er vragen beantwoord worden. Een duidelijke aansturing van deze briefing is belangrijk. Vergeet niet om de afwezige personeelsleden op de hoogte te brengen van de informatie die gedeeld wordt in deze briefings.

1.5.3 Hoe meld je het nieuws aan (plus)broers en -zussen, neven en nichten, hechte vriend(inn)en van de leerling?

- **Laat de melding aan de directe betrokkenen apart en in een rustige ruimte doorgaan.** Zorg ervoor dat het nieuws gemeld wordt door een vertrouwd persoon. Dit kan de klastitularis, de leerlingbegeleider of een directielid zijn.
- **Geef de feiten weer op basis van wat er afgestemd is met de ouders:** wie, wat, waar, wanneer en hoe. Verlies je niet in details.
- **Laat het nieuws doordringen.**
- **Spreek af wat het verdere verloop van de dag/opvang zal zijn,** afhankelijk van wat er is afgestemd met de familie en wat de directe betrokkenen zelf wensen.
- **Zorg voor vervoer naar huis,** indien de directe betrokkenen dit wensen en in afstemming met de ouders.
- **Geef ruimte aan emotionele reacties en spreek af bij wie ze terecht kunnen.**

TIP bij het melden

Je kan steun vinden in het onderdeel [Hoe meld je het slechte nieuws?](#)

1.5.4 Hoe breng je de overige leerlingen op de hoogte van het nieuws?

- **Tracht zo snel mogelijk informatie te geven aan de leerlingen**, zodat zij op de hoogte zijn voor de eerste berichten in de media verschijnen. In tijden van smartphones en sociale media gaat een bericht snel de ronde. Het is aangewezen om het nieuws in de klas te brengen en niet aan alle leerlingen tegelijk in een aula.
- **Het schokkende nieuws wordt best megedeeld door een personeelslid of leerkracht met wie de leerlingen vertrouwd zijn.** De klastitularis, een andere leerkracht of een directielid kan ondersteunen door mee te gaan naar de klas en tips te geven. Als de situatie te moeilijk is, kan een andere leerkracht de mededeling overnemen. Je mag zeker emoties tonen, maar zorg dat deze onder controle zijn. Het is belangrijk dat je zelf niet overspoeld wordt door emoties. Transparantie van je eigen emoties kan de leerlingen laten inzien dat hun emoties oké zijn en dat ze er niet de enige zijn met deze emoties. Het is aangewezen dat iemand het overzicht behoudt richting geeft. Je hoeft zeker niet iedere leerling individueel te troosten. De jongeren kunnen elkaar troosten. Het is niet erg als leerlingen enige tijd stil blijven. Als de stilte moeilijk begint te worden kan je de stilte doorbreken: "Jullie zijn er stil van. Het is een enorme schok, ook voor mij. Je kan met degene die naast je zit even praten over wat dit nieuws met jou doet." Om de leerlingen te beschermen is het soms nodig om de emoties te begrenzen, zonder ze te onderdrukken.
- **Eventueel kan je de groep splitsen wanneer er verschillende behoeften zijn.**

TIP bij het op de hoogte brengen van leerlingen

Lees meer in het onderdeel [Hoe meld je het slechte nieuws?](#)

Je kan hulp vragen aan slachtofferhulp van CAW. De hulpverleners kunnen, indien nodig, de leerkrachten, directie, CLB coachen door in de school een gesprek te organiseren waar vragen kunnen gesteld worden rond verwerking, opvang leerlingen, enz. Ook na enige tijd kan er nog contact opgenomen worden met slachtofferhulp van CAW ter ondersteuning. Ook individuele leerkrachten, leerlingen of ouders kunnen doorverwezen worden naar slachtofferhulp van CAW.

1.5.5 Hoe pak je de communicatie naar overige ouders aan?

- Vraag aan de ouders van de betrokken leerling of ze dit wensen en hoe ze dit willen.
- Informeer ouders via [een brief](#) over:
  - De gebeurtenis
  - Organisatorische aanpassingen (aanpassing lessenrooster enz.)
  - De zorg voor de leerlingen op school
  - Contactpersonen op school
  - Algemene afspraken
  - Nazorg voor de leerlingen
  - Hulpaanbod interne en [externe instanties](#)

TIP bij de communicatie naar overige ouders

Geef ouders informatie over het verwerkingsproces bij jongeren en hoe dit per jongere kan verschillen. Je vindt hier meer informatie over in [Wat is een schokkende gebeurtenis?](#) en [Hoe verloopt de verwerking van jongeren?](#)

1.5.6 Hoe sta je de pers te woord?

Vraag eerst toestemming aan de betrokken personen voor je informatie doorgeeft. Pleeg overleg met politie- en/of justitiediensten.

- **Zorg dat één iemand verantwoordelijk is voor de communicatie met de pers.**
  - Deze woordvoerder kan steeds de media te woord staan en zich daar op voorbereiden. Bij voorkeur is deze persoon emotioneel niet te veel betrokken bij de gebeurtenis. Geef aan personeel en leerlingen mee dat enkel de woordvoerder in contact treedt met de pers.
  - Sommige onderwijskoepels hebben een perswoordvoerder ter beschikking die in een crisissituatie het contact met media op zich kan nemen.
  - Je kan journalisten ook doorverwijzen naar de perswoordvoerder van de politie en justitie.
- **Maak afspraken over het al dan niet ontvangen van de pers. Je bent niet verplicht om de pers toe te laten of journalisten te woord te staan.**
- **Wanneer je besluit om de pers te woord te staan, bereid je dit goed voor:**
  - Soms tonen meerdere journalisten belangstelling. Je kan een plaats en moment afspreken om ze samen te woord te staan. Zo vermijd je het verhaal steeds opnieuw te moeten doen, en verhinder je dat er steeds nieuwe vragen kunnen worden gesteld.
  - Pleeg hiervoor steeds overleg met politiediensten.
  - Waar zal je de pers ontvangen (speelplaats, bureau van directie, vergaderzaal, enz.)?
  - Wat wil je meedelen? Wat niet?
  - Weet dat je niet alle vragen van journalisten hoeft te beantwoorden. Herhaal tijdens het interview gerust zaken waar jij zelf de nadruk op wil leggen. Je mag een journalist ook tegenspreken. Probeer nooit in te gaan op insinuaties.
  - Bepaal hoeveel tijd je wil besteden aan het interview.
  - Vraag indien mogelijk om het artikel zelf eerst te lezen alvorens het gepubliceerd wordt.
- **Je vindt meer informatie via www.slachtofferzorg.be/praten-met-media.**

1.5.6.1 Wat kan je doen als je niet akkoord gaat met het verschenen artikel?

- **Vraag een rechtzetting bij de betrokken journalist**
- **Vraag een rechtzetting bij de hoofdredacteur door een aangetekende brief te zenden**
- **Je kan een klacht indienen bij de Raad voor de Journalistiek.** Meer informatie vind je via www.rondpunt.be/ik-ben-slachtoffer/verder-na-het-ongeval/contact-met-de-pers.

1.5.7 Wat als er foutieve informatie circuleert?

Je hebt er helaas geen volledige controle over, maar wees wel aandachtig voor wat er circuleert in de wandelgangen en wat leerlingen en leerkrachten posten op sociale media. Via deze kanalen kan je signalen opvangen en zien wat er echt leeft. Hou er rekening mee dat berichten (op sociale media) gevoelig kunnen liggen bij verschillende partijen. **Reageer wanneer je foute berichtgeving opmerkt. Je kan met de leerkrachten/leerlingen hierover een gesprek aangaan.** Vraag hen om zorgvuldig te zijn met uitspraken over de gebeurtenis via sociale media, bijvoorbeeld het aanduiden van schuld.

1.6 Hoe organiseer je een goede opvang van leerlingen?

Zorg ervoor dat de leerlingen die getuigen zijn niet op de plaats van het ongeval blijven, maar op school worden opgevangen. Controleer of iedereen op school aanwezig is en of er geen leerlingen zijn achtergebleven. Zorg voor een plek waar leerlingen en leerkrachten die getuigen waren, terecht kunnen. Zorg dat zij wat kunnen drinken en bied een luisterend oor. Dit werkt kalmerend. Een aantal leerkrachten kunnen de opvang voorzien, mogelijk bijgestaan door iemand van het CLB of de leerlingbegeleider.

Houd er rekening mee dat de schokkende gebeurtenis een impact heeft op heel veel mensen. Je denkt misschien in eerste instantie aan de voor de hand liggende dichte betrokkenen. Het is belangrijk om iedereen de kans te geven op ondersteuning. Wees niet (te) kritisch wanneer een jongere uit een onverwachte hoek zich aanmeldt. Mogelijk woont deze leerling bij het slachtoffer in de buurt of heeft hij of zij iets gelijkaardigs meegemaakt in zijn omgeving. Zorg ervoor dat geen enkele jongere in de kou blijft staan. Je vindt handvaten voor een eerste opvang in het onderdeel [Leidraad voor de eerste opvang](#).

2. Periode dat de leerling in het ziekenhuis/revalidatiecentrum verblijft

2.1 Wat doe je tijdens de eerste weken van de afwezigheid van deze leerling?

- **Om het gezin niet te belasten met goedbedoelde, maar niet gewenste activiteiten, is het aangewezen om het contact te centraliseren bij de contactpersoon voor het gezin.** Houd er rekening mee dat ouders een zeer zware periode doormaken. Ze hebben het gevoel dat ze 'geleefd worden'. Wees je ervan bewust dat ze in deze moeilijke periode niet helder kunnen denken en de energie niet hebben om goede beslissingen te nemen. Geef aan de ouders aan dat je dit beseft en dat je eventueel je voorstellen meegeeft met bedenktijd.
- **E-mail schoolbrieven, informatie van het oudercomité en buitenschoolse initiatieven naar de ouders.** Wanneer de leerling en zijn ouders op de hoogte wordt gehouden van (speciale) gebeurtenissen, toon je hen dat de afwezigheid niet onopgemerkt blijft, ook al kan de leerling niet deelnemen.

2.1.1 Op welke manier kunnen leerlingen contact houden met de gewonde leerling?

De leerling mist vaak het contact met klasgenoten en vrienden. Je kan op verschillende manieren betrokkenheid tonen. De leerkracht(en) kunnen hierin een belangrijke stimulerende rol opnemen.

- **Maak met geïnteresseerde leerlingen een schoolkrant of stel een blog op met foto's waarop de betrokken leerling kan reageren.**
- **Moedig jongeren die de betrokken leerling kennen aan om een kaartje te schrijven** of iets creatief te knutselen om de ziekenhuiskamer van de leerling op te fleuren.
- **Organiseer, wanneer dit mogelijk is, een bezoek aan het ziekenhuis en stimuleer iedereen om regelmatig contact te houden met de betrokken leerling.** Eventueel kan je regelmaat scheppen in de telefoongesprekken, post en het bezoek van klasgenoten. Bewaak dat het contact mettertijd niet verwatert.
- **Indien de leerlingen gebruik maken van sociale media om contact te houden, is het belangrijk om af te spreken hoe de privacy van de betrokken leerling bewaakt kan worden.**
- **De contactpersoon neemt regelmatig contact op met de ouders om te horen hoe het gaat.**

2.2 Wat doe je bij een langdurige afwezigheid van deze leerling?

- **Tracht in samenwerking met het ziekenhuis en het revalidatiecentrum de leerachterstand te beperken.** Er zijn [verschillende vormen van onderwijs](#) mogelijk terwijl de leerling niet naar school kan komen.
- **Licht de leerlingen regelmatig in over (de revalidatie van) de betrokken leerling.** Spreek met de ouders en de leerling af wat wel en liever niet gezegd wordt.
- **De ziekenhuisschool zal regelmatig contact nemen over het lesprogramma.** Evalueer regelmatig het verloop van de lessen en de ondersteuningsnoden met het revalidatiecentrum. Meer informatie hierover vind je in het onderdeel [De Ziekenhuisschool](#).
- **Blijf investeren in de betrokkenheid van de school en leerlingen** bij de betrokken leerling, zijn ouders en zus of broer.

Bron: Netwerk Ziezon. (z.j.). Contact met leeftijdgenoten. Geraadpleegd op 28 mei 2020 via www.ziezon.nl/onderwijsondersteuning/informatie-voor-school/gevolgen-van-ziek-zijn/sociale-aspecten/contact-met-leeftijdgenoten.

2.3 Wat is belangrijk voor (plus)broers en -zussen van de betrokken leerling?

Voor de (plus)broers en -zussen breekt tijdens het verblijf in het ziekenhuis/revalidatiecentrum een verwarrende tijd aan. Zij merken al snel dat het ongeval een breuk betekent met hun vertrouwde leven. Hun ouders brengen veel tijd door in het ziekenhuis.

De broers en zussen kunnen gelukkig, en meestal tijdelijk, bij familieleden of vrienden terecht. Maar soms duurt deze opvang tot enkele weken of zelfs langer. In deze periode is een houvast voor hen heel belangrijk. Ook naar school gaan kan veiligheid bieden. Ze kunnen er met hun vrienden praten en eventueel opgevangen worden door een leerkracht.

Ze hebben ook nood aan het verderzetten van hun eigen hobby's en contact met vrienden en vriendinnen. Dit brengt ontspanning en geeft steun. Broers en zussen hebben, net als hun ouders, verschillende gevoelens. Soms zijn ze verdrietig, soms boos. Ze kunnen zich schamen voor de opgelopen handicap van hun broer of zus. Of ze zijn eerder jaloers omdat ze minder aandacht krijgen. Als leerkracht is het belangrijk om oog te hebben voor deze gevoelens en de broers en zussen de kans te geven hierover te praten wanneer zij dit wensen.

2.4 Welke mogelijkheden tot onderwijs zijn er voor de betrokken leerling tijdens de opname in het ziekenhuis of revalidatiecentrum?

2.4.1 De ziekenhuisschool

De leerling kan eventueel les volgen in de ziekenhuisschool of de school in het revalidatieziekenhuis of revalidatiecentrum. Deze ziekenhuisscholen bieden onderwijs aan op maat van gehospitaliseerde of revaliderende jongeren.

Er wordt individueel gekeken waar de leerling het leerproces terug op kan pakken. De leerling zal langzaam begeleid worden om terug te stappen in het onderwijs, ongeacht het niveau. Via geleidelijke re-integratie sluit hij of zij opnieuw aan. Eerst om opnieuw sociaal te functioneren in groepsverband, later ook om leerstofeenheden te verwerken en terug aansluiting te vinden bij een bepaalde onderwijsvorm. Het doel van deze lessen is om de leerachterstand te beperken en de maatschappelijke re-integratie van de leerling te bevorderen.

In overleg met het behandelende team, krijgt de leerling les op de kamer, in de leefgroep of in een klaslokaal gedurende de revalidatieperiode.

Indien mogelijk, sluit de jongere aan bij een klasgroep. Binnen elke klasgroep wordt nog gedifferentieerd omdat er ook grote verschillen tussen kinderen of jongeren in eenzelfde groep kunnen bestaan. Men moet immers rekening houden met mogelijke fysieke beperkingen of de gevolgen van een neurologisch letsel. Het lesprogramma wordt op maat en op het ritme van de jongere uitgewerkt. De ziekenhuisleerkracht werkt nauw samen met de leerkracht van de thuischool om het niveau van de leerling en de lesinhoud te bespreken. Wekelijks krijgt de leerling minstens vijf uren les. Indien de medische conditie van de leerling het toelaat, wordt het aantal uren uitgebreid, in nauw overleg met het behandelend team. De focus ligt daarom meestal op de belangrijkste leerstof van de hoofd- en richtingsvakken. In overleg met het behandelend team en met de thuischool wordt bepaald aan welke vakken er prioritair gewerkt wordt.

- **De leerkrachten van de ziekenhuisschool hebben een specifieke achtergrond:**
  - ze kennen de diagnoses, de behandelingen en hun gevolgen voor het leervermogen van de leerlingen
  - ze weten dat er vaak cognitieve problemen zijn, alsook geheugen- en/of gedragsproblemen.
  - ze houden contact met de ouders, de leerkrachten van de thuischool en het verzorgend personeel, steeds met respect voor de leerling

---

Geraadpleegde bronnen:

Rondpunt vzw. (2017). Als het verkeer je raakt. Praktische gids na een verkeersongeval. Berchem, België.

Stichting tegen kanker. (z.j.). De ziekenhuisschool. Geraadpleegd op 28 mei 2020 via www.kanker.be/pati-ntenhulp/ziekenhuisverblijf/de-ziekenhuisschool.

Ziekenhuisschool UZ Leuven. (2020). Wat doen we? Geraadpleegd op 28 mei 2020 via www.ziekenhuisschool.be.

2.4.2 Synchron internetonderwijs (SIO)

Naast les volgen in het ziekenhuis of revalidatiecentrum bestaat ook de mogelijkheid om via de computer rechtstreeks les te volgen met de klasgenoten. Dit heet Synchron Internetonderwijs of SIO.

SIO ondersteunt het leerproces, beperkt de leerachterstand en bereidt de leerling voor op zijn terugkeer naar school. Het zorgt ervoor dat de band met de school, de leerkrachten en de medeleerlingen behouden blijft. SIO is zowel voor de leerling als voor de school gratis.

Bednet vzw organiseert en begeleidt SIO in alle scholen van het leerplichtonderwijs die daarvoor in aanmerking komen. Bednet verbindt de gehospitaliseerde of revaliderende jongere live via internet met zijn eigen klas. De klas ziet zo de leerling - de Bednetter - op het computerscherm achteraan in de klas. Via een camera die de jongere zelf bestuurt, kan hij of zij de lessen volgen en met de klasgenoten praten. Bednet ondersteunt de leerling en de school tijdens het hele traject. Synchron internetonderwijs biedt echter niet voor elke jongere een oplossing.

SIO is niet mogelijk wanneer de leerling:

- **Permanent onderwijs aan huis (POAH) krijgt.** Een combinatie met andere initiatieven zoals Tijdelijk Onderwijs Aan Huis (TOAH), ziekenhuisonderwijs en vrijwilligerswerk is wel mogelijk.
- **Een van deze studierichtingen volgt in het secundair onderwijs:**
  - Deeltijds beroepssecundair onderwijs
  - Voorbereidende leerjaren op het hoger onderwijs (ASO en KSO)
  - Secundair-na-secundair-opleidingen: Se-n-Se (TSO en KSO)
  - 4de graad beroepssecundair onderwijs en verpleegkunde hoger beroepsonderwijs
  - Alternerende beroepsopleiding in het buitengewoon secundair onderwijs

Samen met alle betrokkenen zal Bednet afwegen of SIO voor de getroffen leerling een haalbare en goede oplossing is.

Geraadpleegde bronnen:

Bednet. (z.j.). Geraadpleegd op 28 mei 2020 via www.bednet.be.

De Vlaamse overheid. (z.j.). Synchron internetonderwijs. Geraadpleegd op 28 mei 2020 via www.onderwijs.vlaanderen.be/synchron-internetonderwijs.

Rondpunt vzw. (2017). Als het verkeer je raakt. Praktische gids na een verkeersongeval. Berchem, België.

2.4.3 Tijdelijk onderwijs aan huis (TOAH)

Jongeren die frequent of gedurende een relatief lange periode afwezig zijn op school, kunnen mits enkele voorwaarden tijdelijk onderwijs aan huis (TOAH) krijgen (vier uur per week). Op die manier kan er voorkomen worden dat ze een te grote leerachterstand zouden oplopen.

TOAH wordt georganiseerd door de school waar de jongere als regelmatige leerling is ingeschreven. Deze school bekijkt het onderwijsaanbod in samenspraak met de ouders en rekening houdend met het advies van de arts. De TOAH-lessen zijn gratis voor de leerling. De school wordt voor de bijkomende lesuren en de reiskosten van de leerkracht vergoed door het Ministerie van Onderwijs en Vorming.

Als school ben je verplicht om tijdelijk onderwijs aan huis te organiseren als de leerling voldoet aan alle voorwaarden:

- **De jongere is langdurig of chronisch ziek**
  - **Langdurig ziek** betekent dat de jongere wegens het ongeval meer dan 21 dagen na elkaar niet naar school kan. Hierbij worden ook weekend- en vakantiedagen meegerekend. De leerling legt een ziektebriefje van de huisarts of specialist voor.
  - **Chronisch ziek** betekent dat de jongere een terugkerende behandeling krijgt en daardoor telkens opnieuw een korte periode niet naar school kan. De behandeling is gespreid over minstens zes maanden. De leerling bewijst dit met een ziektebriefje van een specialist.
- **Een arts geeft toestemming om onderwijs aan huis te krijgen.**
- **De jongere is ingeschreven in een school van het secundair onderwijs.**
- **De leerling verblijft op een redelijke afstand van de school:**
  - voor het gewoon onderwijs is dit maximum 10 km.
  - voor het buitengewoon onderwijs is dit maximum 20 km.
  - De verblijfplaats kan ook een andere plaats zijn dan het adres van de ouders, bijvoorbeeld een internaat, bij de grootouders of andere familieleden, een ziekenhuis of revalidatiecentrum. Je bent als school niet verplicht om tijdelijk onderwijs aan huis te organiseren als de leerling op een grotere afstand van de school verblijft, maar het kan wel. Ook dan zal het Ministerie van Onderwijs en Vorming een vergoeding voorzien.
- **Ten minste één van de ouders is akkoord en vraagt TOAH aan.** Ook een pleegouder of voogd mag het aanvragen.

In de volgende opleidingen van het secundair onderwijs is TOAH niet mogelijk:

- **Deeltijds beroepssecundair onderwijs (DBSO)**
- **Voltijds secundair onderwijs:**
  - Voorbereidende leerjaren op het hoger onderwijs (in het ASO en KSO)
  - Opleidingen secundair-na-secundair (Se-n-Se) (in het TSO en KSO)
- **Alternerende beroepsopleiding in het buitengewoon secundair onderwijs**
- **Opleiding verpleegkunde van het hoger beroepsonderwijs**

Als school moet je de leerlingen en ouders op twee manieren op de hoogte brengen van TOAH:

- **Vermeld de mogelijkheid in het schoolreglement.**
- **Maak de leerling en ouders attent op het recht op tijdelijk onderwijs aan huis.** De keuze om tijdelijk onderwijs aan te vragen ligt bij de leerling, ouders en de behandelende arts. Het is geen verplichting.

TOAH kan aangevraagd worden via onderwijs.vlaanderen.be/toah

Geraadpleegde bronnen:

De Vlaamse Overheid. (z.j.). Tijdelijk onderwijs aan huis. Geraadpleegd op 28 mei 2020 via www.onderwijs.vlaanderen.be/toah.

Rondpunt vzw. (2017). Als het verkeer je raakt. Praktische gids na een verkeersongeval. Berchem, België.

2.4.3.1 Diverse initiatieven voor zieke kinderen en jongeren

Er kan beroep gedaan worden op vrijwilligersorganisaties die langdurig en chronisch zieke kinderen extra lessen aanbieden. Deze initiatieven kunnen als alternatief ingeschakeld worden als de leerling niet voldoet aan de voorwaarden van TOAH. Indien de leerling wel voldoet aan de voorwaarden, kunnen deze initiatieven in sommige gevallen gecombineerd worden met TOAH of SIO.

- **School en Ziek zijn vzw** is een vrijwilligersorganisatie die kosteloos individueel onderwijs thuis of soms in het ziekenhuis organiseert voor zieke kinderen en jongeren uit het basis- en het secundair onderwijs.
- **Auxilia vzw** organiseert bijlessen voor kinderen, jongeren en volwassenen. Leerlingen kunnen aangemeld worden via sociale diensten, CLB's, scholen of door ouders en leerlingen zelf.
- **Sommige ziekenfondsen bieden onderwijs aan huis voor zieke kinderen.** De ouders van de betrokken leerling kunnen dit navragen bij hun eigen ziekenfonds.

Geraadpleegde bronnen:

De Vlaamse Overheid. (z.j.). Diverse initiatieven voor zieke kinderen en jongeren. Geraadpleegd op 28 mei 2020 via www.onderwijs.vlaanderen.be/diverse-initiatieven-voor-zieke-kinderen-en-jongeren.

2.5 Hoe kan je omgaan met de blijvende beperkingen die een leerling overhoudt aan het ongeval?

Vanuit het revalidatiecentrum waar de jongere verblijft, wordt naar het einde van de opname toe een geleidelijke re-integratie naar de thuishoofschool georganiseerd. Zo kan de leerling een halve dag tot twee dagen terug naar de thuishoofschool komen om laagdrempelig de draad terug op nemen. Dit gaat gepaard met regelmatige overlegmomenten tussen (de school van) het revalidatiecentrum en de thuishoofschool. Hier worden zowel schoolse als medische zaken besproken.

Ook wordt er bekeken welke aanpassingen nodig zijn zodat de jongere kan deelnemen aan het schoolleven. Dit kan gaan over les in een gelijkvloers lokaal, een buddy in de klas, iemand die de boekentas draagt, een schrijfhulp of digitale cursussen, maar ook het gebruik van de gsm om te plannen of welke materialen nodig zijn voor een bepaalde les. Daarnaast kan er bijvoorbeeld besloten worden dat de jongere tijdens de les L.O. naar kinesitherapie kan gaan. Uiteraard worden deze aanpassingen volledig op maat en samen met de jongere en de school uitgewerkt, afhankelijk van de mogelijkheden. Er kan ook besloten worden dat er een heroriëntatie nodig is naar het buitengewoon onderwijs.

Na ontslag uit het revalidatiecentrum wordt vaak pas duidelijk waar de jongere tegenaan loopt. Daarom mag er ook na het ontslag contact opgenomen worden met het revalidatiecentrum bij vragen. Daarnaast gaan de jongere en zijn ouders na enige tijd nog eens op interdisciplinair adviesgesprek (IDA) in het revalidatiecentrum om te bekijken hoe alles loopt en of er nog bepaalde ondersteuning nodig is.

2.5.1 Wat is een niet-aangeboren hersenletsel (NAH) en hoe kan je hiermee omgaan?

Hersenschade die wordt opgelopen tijdens of vlak na de geboorte is een 'aangeboren hersenletsel'. Een 'niet-aangeboren hersenletsel' (NAH) is schade aan de hersenen die ontstaat in de loop van het leven. Een NAH kan worden veroorzaakt door een (verkeers)ongeval, een slag, een hersentumor, een infectie, een zuurstofgebrek, enz.

De gevolgen van NAH zijn zeer divers. Welke gevolgen de leerling ondervindt, hangt samen met de aard, omvang en plaats van het letsel. De gevolgen kunnen opgedeeld worden in zichtbare en onzichtbare gevolgen. Zichtbare gevolgen vallen meestal snel op en zijn bijvoorbeeld verlamming, bewegingsproblemen of spraakstoornissen. Daarnaast zijn er ook onzichtbare gevolgen, die voor de leerling zelf heel hinderlijk kunnen zijn, maar voor de omgeving minder duidelijk naar voren komen. Vaak komen deze gevolgen pas naar boven wanneer de leerling het revalidatiecentrum verlaat en het dagelijkse leven weer opneemt. Niet elk symptoom komt bij elke leerling voor.

De zichtbare gevolgen kunnen de volgende zijn:

- **Mogelijke lichamelijke gevolgen**
  - Hoofdpijn
  - Vermoeidheid
  - (Over)gevoeligheid voor licht of geluid
- **Mogelijk gedrags- en emotionele gevolgen**
  - Sociaal onaangepast gedrag
  - Agressie
  - Angst
  - Prikkelbaar
  - Impulsiviteit
  - Verminderd of geen initiatief nemen
  - Depressiviteit
  - Apathie
  - Hyperactiviteit
- **Mogelijke cognitieve gevolgen**
  - Afasie (een taalstoornis waarbij het uiten en begrijpen van gesproken en geschreven taal gestoord is)
  - Aandachts- en concentratieproblemen
  - Geheugenproblemen
  - Moeilijkheden met plannen en organiseren
  - Vertraagde informatieverwerking
  - Verminderd zelfinzicht

Omdat iedere jongere met NAH een eigen combinatie van symptomen heeft, is het belangrijk om de gevolgen goed in kaart te brengen door hierover in gesprek te gaan met de leerling, de ouders en de betrokken zorgverleners. Zo krijg je inzicht in de noden en beperkingen en kan je daar rekening mee houden. Onthoud dat de leerling vaak niet meer kan voldoen aan de oude verwachtingen, terwijl er uiterlijk aan hem of haar niets te zien is. Wanneer hiervoor geen begrip is, zal dit bij de jongere en zijn omgeving leiden tot frustratie, eenzaamheid en sombere gedachten.

De brochure 'Een niet aangeboren hersenletsel. Terug naar school.' van SAM vzw (voorheen Sen vzw) bevat veel informatie en tips voor ouders en leerkrachten bij de terugkeer naar de school. Bespreek zeker met de leerling, zijn ouders en de betrokken zorgverleners wat zou kunnen werken en wat jullie zien zitten.

Geraadpleegde bronnen :

Ansoms, N., Geerts, A., Kerkhofs, B., Mermans, G., Smans, G., Van Hove, H., Van Weyenbergh, J. (z.j.). Een niet aangeboren hersenletsel. Terug naar school. Geraadpleegd op 28 mei 2020. <https://www.samvzw.be/sites/default/files/Publicaties/NAH3%20brochure%20terug%20naar%20school.pdf>

Hermans, E., & Gijzen, R. (2013). Onderwijsprotocol voor leerlingen met niet-aangeboren hersenletsel (NAH). Geraadpleegd op 28 mei 2020.

Netwerk Ziezon. (2019). Een leerling met niet-aangeboren hersenletsel (NAH). Informatie en advies voor leraren. Geraadpleegd op 28 mei 2020.

Vereniging Afasie vzw. (z.j.). Wat is afasie? Geraadpleegd op 10 juli 2020.

Wouters, H., Ansoms, N., & Kerkhofs, B. (2011). Inventarisatie van literatuur en onderzoek aangaande de gevolgen van niet-aangeboren hersenletsel (NAH) bij kinderen en jongeren. Geraadpleegd op 28 mei 2020.

Achtergrondinformatie: www.hersenletsels.be, www.nahliga.be

3. Periode na het ontslag uit het ziekenhuis of revalidatiecentrum

3.1 Welke ondersteuningsmogelijkheden zijn er bij een terugkeer naar onze school?

Na een ongeval terugkeren naar de oude school is voor de getroffen leerling niet evident. Mogelijk is de gebeurtenis nog niet verwerkt of zijn er na het ongeval ernstige beperkingen. De zorgcoördinator van de school en het Centrum voor Leerlingenbegeleiding (CLB) bekijken samen welke begeleiding de leerling nodig heeft om terug te starten op school, opnieuw goed te kunnen functioneren en zich goed te voelen. Vaak helpt het als er al tijdens de ziekenhuis- of revalidatieperiode contacten met de thuishoofschool zijn geweest. Waar mogelijk voorzien revalidatiecentra naar het einde van de opname toe re-integratiemomenten. De leerling kan dan voor bepaalde activiteiten of voor een aantal onderwijsmomenten terugkeren naar zijn oorspronkelijke klas. Op deze manier wordt de definitieve terugkeer geleidelijk aan voorbereid. Eenmaal terug op de thuishoofschool is het van belang om alert te blijven voor de mogelijke effecten van het verkeersongeval op het schoolgebeuren van de leerling.

Sinds schooljaar 2015-2016 bepaalt het 'M-decreet' hoe Vlaamse scholen moeten omgaan met leerlingen die door een beperking de lessen in een reguliere school niet zomaar kunnen volgen. Tot 1 september 2021 zijn de huidige ondersteuningsmogelijkheden nog van kracht. Meer informatie over het geplande nieuwe begeleidingsdecreet vind je via www.onderwijs.vlaanderen.be/naar-een-begeleidingsdecreet-voor-leerlingen-met-specifieke-onderwijsbehoeften.

Een school bekijkt welke redelijke aanpassingen of maatregelen genomen kunnen worden voor de jongere met specifieke onderwijsbehoeften. Dit kan gaan over:

- **Remediëren**, waarbij er individueel leerhulp wordt aangeboden.
- **Differentiëren**, waarbij er variatie wordt aangebracht in de leerstof en aanpak, zodat er beter kan worden ingegaan op de noden van individuele leerling.
- **Compenseren**, waarbij er hulpmiddelen (bijvoorbeeld een laptop) worden toegelaten die het leren gemakkelijker maakt.
- **Dispenseren**, waarbij een leerling wordt vrijgesteld van bepaalde onderdelen van het leerprogramma. Deze worden vervangen door gelijkwaardige doelen en activiteiten.

Voor sommige leerlingen volstaan redelijke aanpassingen om **hetzelfde leerprogramma** te volgen als de andere leerlingen. Hiervoor is het vereist dat de leerling voldoet aan de toelatings- en overgangsvoorwaarden van het reguliere onderwijs. Wanneer de leerling het gewone leerprogramma volgt, is het mogelijk om ondersteuning vanuit het buitengewoon onderwijs te krijgen. Lees hier meer over in het onderdeel [Ondersteuningsmogelijkheden voor leerlingen in het reguliere onderwijs](#).

Wanneer de aanpassingen die de school moet doen zodat de leerling de gewone leerdoelen kan halen onredelijk of onvoldoende zijn, is er een **individueel aangepast curriculum (IAC)** of leerprogramma nodig. Dan wordt er een verslag voor toegang tot het buitengewoon onderwijs opgesteld door het CLB. Hierbij zijn er twee mogelijkheden:

- **De leerling kan zich inschrijven in een school voor regulier onderwijs.** De school bekijkt samen met het CLB, de klassenraad en de ouders of een individueel aangepast curriculum mogelijk is. Als de school de benodigde aanpassingen niet redelijk acht, kan zij de inschrijving weigeren. Deze beslissing moet gemotiveerd worden. Wanneer de leerling wel wordt ingeschreven, kunnen de leerling, de leerkrachten en het schoolteam ondersteuning krijgen uit het buitengewoon onderwijs. Meer hierover lees je in het onderdeel [Ondersteuningsmogelijkheden voor leerlingen in het reguliere onderwijs](#). De leerling maakt met het individueel aangepast curriculum jaarlijks studievoortgang op basis van een attest van verworven bekwaamheden. De leerling krijgt bij een individueel aangepast curriculum geen diploma van het secundair onderwijs. De klassenraad kan wel aan de onderwijsinspectie vragen om het aangepast curriculum gelijkwaardig te stellen met de vooropgestelde leerdoelen.
- **De leerling kan zich inschrijven in een school voor buitengewoon onderwijs.** Daar wordt op basis van een individueel handelingsplan gewerkt aan een individueel aangepast curriculum.

3.1.1 Ondersteuningsmogelijkheden voor leerlingen in het reguliere onderwijs

Tot 1 september 2021 zijn onderstaande ondersteuningsmogelijkheden nog van kracht. Meer informatie over het geplande nieuwe begeleidingsdecreet vind je via www.onderwijs.vlaanderen.be/naar-een-begeleidingsdecreet-voor-leerlingen-met-specifieke-onderwijsbehoeften.

Sinds schooljaar 2017-2018 geldt een **nieuw ondersteuningsmodel** voor de begeleiding van leerlingen met specifieke onderwijsbehoeften in reguliere secundaire scholen. Iedere school bouwt volgens het M-decreet een gepast zorgbeleid uit voor alle leerlingen dat bestaat uit drie te doorlopen fases:

- **Brede basiszorg:** vanuit een visie op zorg biedt de school alle leerlingen een krachtige leeromgeving aan.
- **Verhoogde zorg:** de school doet redelijke aanpassingen, zoals remediëren, differentiëren, compenseren en dispensereren, waardoor de leerling het gemeenschappelijk curriculum kan blijven volgen.
- **Uitbreiding van zorg:** het CLB krijgt een actieve rol en onderzoekt wat de leerling, de leerkrachten en de ouders kunnen doen en wat ze nodig hebben.

Wanneer uitbreiding van zorg nodig is of een leerling een individueel aangepast curriculum volgt, kan de reguliere school samenwerken met het buitengewoon onderwijs om extra ondersteuning te krijgen voor de begeleiding van een leerling met specifieke onderwijsbehoeften. Deze samenwerkingsverbanden en ondersteuningsnetwerken (ONW) vervangen het vroegere geïntegreerd onderwijs (GON) en inclusief onderwijs (ION). Bij GON en ION kreeg de leerling standaard een vast aantal uren begeleiding per week voor een bepaalde periode. Dat is nu niet meer het geval. De school werkt op basis van de onderwijsbehoeften van de leerling een ondersteuning op maat uit, samen met de ouders, het CLB en een school voor buitengewoon onderwijs.

Daarnaast worden ook de ondersteuningsnoden van de leerkrachten en team in kaart gebracht. Dit ondersteuningsmodel zet meer in op leerkracht- en teamgerichte ondersteuning. Op basis van de noden van de leerling en leerkrachten formuleert de reguliere school ondersteuningsvragen in een gemotiveerd verslag of (inschrijvings)verslag. Dit kan in het begin of in de loop van het schooljaar. Er moet ingegaan worden op iedere ondersteuningsvraag. De gegeven ondersteuning kan zowel leerling-, leerkracht- als teamgericht zijn, maar moet steeds tot in de klas voelbaar zijn.

Hoe de ondersteuning georganiseerd wordt, verschilt voor twee groepen van leerlingen. In beide gevallen is de ondersteuning op maat van de ondersteuningsvragen.

- **Voor leerlingen met een verstandelijke, motorische, visuele of auditieve beperking**

Sinds september 2019 is de manier waarop omkadering bepaald wordt vanuit de expertises van volgende type beperkingen veranderd:

- Een verstandelijke beperking (type 2)
- Een motorische beperking (type 4)
- Een visuele beperking (type 6)
- Een auditieve beperking of spraak- of taalontwikkelingsstoornis (type 7)

Het is erg belangrijk dat je als reguliere school, in samenspraak met de ouders, beslist met welke school voor buitengewoon onderwijs je wil samenwerken. Het CLB kan je hierin ondersteunen.

Jouw school kan samen met deze school voor buitengewoon onderwijs extra ondersteuning organiseren in volgende vormen. Jouw school houdt de regierol.

- Lestijden of –uren voor onderwijskundige ondersteuning
- Uren voor paramedische ondersteuning (kinesithérapie, logopedie of ergotherapie)
- Begeleidingseenheden die naar lestijden en (les)uren omgezet kunnen worden

Meer informatie over dit ondersteuningstype vind je via www.onderwijs.vlaanderen.be/omkaderingsmechanisme-voor-ondersteuning-type-2-4-6-en-7.

- **Voor leerlingen met een oriëntering naar het type basisaanbod, met een emotionele of gedragsstoornis of een autismespectrumstoornis**

Deze ondersteuning is voor leerlingen met een gemotiveerd verslag of (inschrijvings)verslag van:

- Type basisaanbod (dat de voormalige types 1 *licht verstandelijke beperking* en type 8 *leerstoornis* vervangt)
- Een emotionele- of gedragsstoornis (type 3)
- Een autismespectrumstoornis (type 9)

In deze ondersteuningsvorm vormen reguliere scholen en scholen voor buitengewoon onderwijs met expertise in voorgenoemde types samen regionale ondersteuningsnetwerken. De reguliere school bezorgt haar ondersteuningsvragen aan het ondersteuningsnetwerk waar het deel van uitmaakt. Dit netwerk bespreekt onderling wie welke ondersteuning in welke mate op zich neemt. De samenstelling van de verschillende ondersteuningsnetwerken vind je via www.agodi.be/ondersteuningsnetwerk.

Geraadpleegde bronnen:

De Vlaamse overheid. (z.j.). Ondersteuningsmodel voor leerlingen met specifieke onderwijsbehoeften. Geraadpleegd op 28 mei 2020.

Rondpunt vzw. (2017). Als het verkeer je raakt. Praktische gids na een verkeersongeval. Berchem, België.

3.2 Welke mogelijkheden zijn er voor de leerling in het buitengewoon onderwijs?

Jongeren die omwille van medische redenen niet meer voldoende kunnen aansluiten bij het gewone onderwijs, kunnen terecht in het buitengewoon onderwijs. Om toegelaten te worden in het buitengewoon onderwijs is een verslag nodig, opgesteld door een centrum voor leerlingenbegeleiding (CLB). Het buitengewoon secundair onderwijs (buso) biedt op maat van jongeren aangepast onderwijs en deskundige ondersteuning.

Het buso wordt onderverdeeld in types en onderwijsvormen. De types zijn gelinkt aan de beperking van de jongere en de zorg die hierbij komt kijken. De verschillende onderwijsvormen bevatten elk specifieke doelstellingen voor de jongere.

3.2.1 Types

- **Type basisaanbod:** gericht op jongeren met specifieke onderwijsbehoeften voor wie het algemene leerprogramma met redelijke aanpassingen niet haalbaar is in een reguliere school. Vanaf september 2015 vervangt dit type gradueel het type 1.
- **Type 1:** voor jongeren met een lichte verstandelijke beperking (in afbouw)
- **Type 2:** voor jongeren met een verstandelijke beperking
- **Type 3:** voor jongeren met een emotionele of gedragsstoornis, maar zonder verstandelijke beperking
- **Type 4:** voor jongeren met een motorische beperking
- **Type 5:** voor jongeren in een ziekenhuis, een preventorium of een residentiële setting
- **Type 6:** voor jongeren met een visuele beperking
- **Type 7:** voor jongeren met een auditieve beperking of een spraak- of taalstoornis
- **Type 9:** voor jongeren met een autismespectrumstoornis, maar zonder verstandelijke beperking (sinds september 2015)

Geraadpleegde bronnen:

De Vlaamse overheid. (z.j.). Het buitengewoon onderwijs. Geraadpleegd op 28 mei 2020.

3.2.2 Opleidingsvormen

- **Opleidingsvorm 1: maatschappelijke participatie en eventueel arbeidsdeelname in een omgeving met ondersteuning.**
Deze opleidingsvorm biedt een **algemene en sociale vorming** gericht op het maatschappelijk functioneren en participeren in een omgeving met ondersteuning. Indien mogelijk is deze opleidingsvorm ook gericht op een arbeidsdeelname in een omgeving met ondersteuning. Deze opleidingsvorm kan georganiseerd worden voor de types 2, 3, 4, 6, 7 en 9.
- **Opleidingsvorm 2: maatschappelijke participatie en tewerkstelling in een omgeving met ondersteuning.**
Deze opleidingsvorm biedt een **algemene en sociale vorming en een arbeidstraining** gericht op het maatschappelijk functioneren en participeren in een omgeving met ondersteuning. Daarnaast is deze opleidingsvorm gericht op het werken in een omgeving met ondersteuning. Deze opleidingsvorm kan georganiseerd worden voor de types 2, 3, 4, 6, 7 en 9.
- **Opleidingsvorm 3: maatschappelijke participatie en tewerkstelling in het gewone arbeidsmilieu.**
Deze opleidingsvorm biedt een **algemene, sociale en beroepsvorming** gericht op het maatschappelijk functioneren en participeren en het werken in een gewone werkomgeving. Deze opleidingsvorm kan georganiseerd worden voor de types 1, 3, 4, 6, 7 en 9. Binnen deze opleidingsvorm is het mogelijk om te kiezen tussen verschillende opleidingen.
- **Opleidingsvorm 4: algemeen, beroeps-, kunst- en technisch onderwijs.**
Deze opleidingsvorm is gericht op het maatschappelijk functioneren en participeren, eventueel in een omgeving met ondersteuning. Daarnaast is ze ook gericht op vervolgonderwijs of werken in een gewone werkomgeving, eventueel met ondersteuning. Deze opleidingsvorm kan georganiseerd worden voor de types 3, 4, 5, 6, 7 en 9. Het is mogelijk om te kiezen tussen verschillende studierichtingen, die corresponderen met de studierichtingen uit het voltijds regulier secundair onderwijs.

Geraadpleegde bronnen:

De Vlaamse overheid. (z.j.). Het buitengewoon onderwijs. Geraadpleegd op 28 mei 2020.

Rondpunt vzw. (2017). Als het verkeer je raakt. Praktische gids na een verkeersongeval. Berchem, België.

3.3 Wat is permanent onderwijs aan huis (POAH)?

Een jongere heeft recht op permanent onderwijs aan huis (POAH) als het door een beperking niet naar school kan, maar wel onderwijsbegeleiding aankan. De jongere moet voldoen aan de toelatingsvoorwaarden van het buitengewoon onderwijs. Het CLB onderzoekt dit en maakt een verslag op. Hierin staat welk type van het buitengewoon onderwijs het meest gepast is voor de behoeften van de jongere.

De ouders vragen permanent onderwijs aan huis aan bij het Zorgpunt Onderwijsinspectie. Wanneer zij beslist dat deze onderwijsvorm aangewezen is, duidt ze een school voor buitengewoon onderwijs aan die de organisatie van het onderwijs op zich zal nemen. Dit houdt in dat de school vier lestijden per week krijgt om permanent onderwijs aan huis te organiseren. Met de ouders wordt het aanbod, het tijdstip en de duur van de lessen besproken. Ook houdt de school rekening met het advies van de geneesheer.

Geraadpleegde bronnen:

De Vlaamse overheid. (z.j.). Permanent onderwijs aan huis. Geraadpleegd op 28 mei 2020.

3.4 Wat wanneer onderwijs niet meer mogelijk is?

Voor jongeren die door hun beperking niet in staat zijn om onderwijs te volgen, ook niet onder de vorm van permanent onderwijs aan huis, kan de inspectie beslissen om een leerling tijdelijk of permanent vrij te stellen van de leerplicht. Vrijstelling van leerplicht kan enkel aangevraagd worden door de betrokken personen bij de onderwijsinspectie. De onderwijsinspectie meldt haar beslissing aan de ouders en aan de school en stelt het Agentschap voor Onderwijsdiensten in kennis van de beslissing.

3.5 Wat doe je wanneer de leerling geen les meer kan volgen op je school?

3.5.1 Hoe rond je alles administratief af?

- **Schrijf de leerling uit.**
- **Zorg voor de financiële afronding:** terugbetaling van schoolgeld, uitstappen, enz.
- **Geef de bezittingen (taken, toetsen, spullen uit het kluisje, enz.) terug.**

INHOUDELIJK

4. Hoe meld je het slechte nieuws?

Wanneer een leerling, een leerkracht, een ouder, een gezinslid of een vriend betrokken raakt in een ernstig verkeersongeval, betekent dit een crisissituatie voor de klas. Hieronder vind je wat meer houvast voor een eerste goede reactie in de klas.

Het is van belang dat je voldoende informatie hebt over de omstandigheden van het ongeval. Een extra leerkracht of directielid kan ondersteunen door mee te gaan naar de klas en tips te geven. Als de situatie te moeilijk wordt, dan kan een andere leerkracht de mededeling overnemen. Je kan je laten coachen door [externe professionals](#).

Indien mogelijk is er een van de leerkrachten stand-by om de leerlingen die extra opvang nodig hebben te ondersteunen. De opvang hou je best zoveel mogelijk in de klas. De opvang hou je best zoveel mogelijk in de klas, maar voorzie ook een aparte ruimte voor leerlingen die erg overstuur zijn. Wees je vooraf bewust dat de mededeling van het ongeval ook andere herinneringen naar boven kan brengen, zowel voor leerkrachten als voor leerlingen. Houd ook rekening met de mogelijkheid dat een ouder van een leerling ooit een ongeval veroorzaakte. De leerling kan hierdoor grote schuldgevoelens ontwikkelen.

Zorg dat je de aandacht hebt van alle leerlingen. Draai niet om de boodschap heen en vertel bondig en duidelijk wat er gebeurd is. Bijvoorbeeld: 'Ik moet iets ergs vertellen. (naam slachtoffer) heeft een ongeval gehad. (naam slachtoffer) is ernstig gewond en ligt nu in het ziekenhuis.' Daarna laat je even stilte om het nieuws te laten doordringen. Op dat moment horen de leerlingen toch niet wat je zou toevoegen. Waarschijnlijk verbreken de leerlingen na een tijdje de stilte. De vragen naar aard en omstandigheden van het verkeersongeval zullen naar boven komen. Het is belangrijk dat je je hier goed op hebt voorbereid. De leerlingen hebben immers nood aan meer concrete informatie om het gebeuren een plaats te kunnen geven.

De omstandigheden van het ongeval moeten niet uitgebreid worden besproken, een korte situatieschets volstaat. Noem de zaken wel bij naam. Bijvoorbeeld: '(naam leerling) reed met de fiets van school naar huis. Bij het oversteken van een kruispunt heeft een auto haar omvergereden. De autobestuurder heeft de ziekenwagen gebeld en (naam leerling) is snel naar het ziekenhuis gebracht.' Heb je echter geen specifieke informatie, vertel dan ook waarom. Laat de leerlingen elkaar helpen en troosten.

5. Leidraad voor de eerste opvang

De ONVEE-principes kunnen een leidraad zijn in de eerste opvang van leerlingen en personeel: Onmiddellijkheid, Nabijheid, Verwachtingen, Eenvoud en Eenheid/Eenduidigheid.

Onmiddellijkheid

Het is belangrijk dat de leerlingen en leerkrachten de eerste ogenblikken na een verkeersongeval goed opgevangen worden. Door onmiddellijk te voorzien in deze opvang, verhoog je de kans op een vlotter herstel.

Nabijheid

Leerlingen en leerkrachten kunnen erg veel steun ondervinden van contact en samenzijn met elkaar. Mensen die hetzelfde meegemaakt hebben zijn soms de beste psychologen voor elkaar.

Verwachtingen

Werk vanuit de verwachting dat leerlingen en leerkrachten 'normaal reageren op een abnormale gebeurtenis' en vanuit de verwachting dat ze met hun eigen veerkracht en de hulp van klasgenoten, collega's, familie en vrienden het verwerkingsproces kunnen doorlopen. Verstrek informatie aan de leerlingen en leerkrachten over wat ze de komende dagen of periode kunnen verwachten (lichamelijke en mentale reacties op de crisis, wijze van ondersteuning).

Eenvoud

Het opvangen van betrokkenen is gebaseerd op eenvoudige principes. Maak het jezelf niet moeilijk, maar hou het simpel en eenvoudig. Het komt erop neer de betrokkenen gerust te stellen, menselijke warmte en veiligheid te geven, gevoelens van medeleven te tonen, en je vooral kunnen inleven.

Eenheid/eenduidigheid

Belangrijk motto: 'één team, één visie'. Een goede samenwerking en communicatie tussen het crisisteam, de externe partners en de gehele schoolgemeenschap, helpt om de crisis goed aan te pakken.

Meer informatie over hoe je leerlingen kan ondersteunen vind je onder [Hoe kan je leerlingen goed opvangen?](#)

6. Wat indien een groot aantal betrokkenen van de school getuige was van het ongeval?

Als het ongeval kort bij de school plaatsvond, bestaat de kans dat een groot aantal betrokkenen van de school getuige was van het ongeval. Zorg ervoor dat de leerlingen die getuige zijn niet op de plaats van het ongeval blijven, maar op school worden opgevangen. Zorg voor een plek waar de leerlingen en leerkrachten die getuige waren, terecht kunnen. Zorg dat zij wat kunnen drinken en bied een luisterend oor. Dit werkt kalmerend. Een aantal leerkrachten kunnen de opvang voorzien.

Je kan contact opnemen met slachtofferhulp van CAW voor ondersteuning, vragen, tips en een coachingsgesprek voor leerkrachten, directie, CLB. Zij kunnen meer duiding geven over wat een trauma is en welke reacties kunnen voorkomen. Je vindt handvaten voor een eerste opvang in het onderdeel [Leidraad voor de eerste opvang](#).

7. Wat is een schokkende gebeurtenis?

Een schokkende gebeurtenis is een plotse, onverwachte ontwrichting van het dagelijks leven die bij de betrokkenen gevoelens van machteloosheid en ontreddeering teweegbrengt. Schokkende gebeurtenissen kunnen opgedeeld worden in twee soorten:

- **de eenmalige schokkende gebeurtenis**, zoals bijvoorbeeld een verkeersongeval
- **herhaald slachtofferschap**, zoals (seksueel) misbruik.

In de context van dit Back-pakket wordt enkel ingegaan op de eenmalige schokkende gebeurtenis.

Iedere jongere zal de schokkende gebeurtenis op zijn of haar eigen manier verwerken. Door een aantal factoren zoals de aard van de gebeurtenis, de persoonlijkheid van de jongere en de mate waarin er ondersteuning is, is de verwerking voor de ene jongere gemakkelijker dan voor de andere.

7.1 Hoe reageren jongeren op een schokkende gebeurtenis?

Wanneer een jongere geconfronteerd wordt met een schokkende gebeurtenis, zal hij of zij op een bepaalde manier reageren. Sommige reacties zijn vergelijkbaar met deze van volwassenen: boos, verdrietig, verward of bang. Jongeren reageren daarnaast op een manier waarin hun eigenheid, mogelijkheden en leeftijd weerspiegeld worden. Hieronder volgt een beschrijving van leeftijdsgebonden reacties van jongeren.

7.1.1 Jongeren van 11 tot 14 jaar

Deze groep jongeren zitten op vlak van verwerking vaak tussen twee leeftijdsgroepen in. Sommige jongeren neigen meer naar de leeftijdscategorie van 6 tot 10 jaar. Anderen neigen meer naar de leeftijdscategorie van 14 tot 18 jaar. Het is belangrijk om bij elke jongere individueel af te tasten in welk ontwikkelingsstadium hij of zij zich bevindt. Hieronder worden beide ontwikkelingsstadia uitgewerkt.

7.1.2 Kinderen van 6 tot 10 jaar

Deze leeftijdscategorie is voor hun levensonderhoud nog sterk afhankelijk van steunfiguren. Toch worden ze al zelfstandiger en onafhankelijker van hun ouders, doordat ze meer een eigen leven leiden buiten het gezin, op school of met vrienden. Deze kinderen begrijpen beter wat er gebeurt en baseren zich minder op de reacties van hun ouders. Ze beschikken echter nog niet altijd over de vaardigheden om er mee om te gaan, wat hen kwetsbaar maakt. De kinderen leren van volwassenen hoe ze met emoties kunnen omgaan en hoe ze hun gevoelens en gedachten kunnen delen.

Daarnaast heeft deze leeftijdscategorie een levendige verbeeldingsdracht. Het is dan ook van belang dat zij eerlijke en duidelijke informatie krijgen over wat er gebeurt is, omdat hun fantasie vaak erger is dan de werkelijkheid. Typerend voor kinderen van deze leeftijd is het 'magisch denken'. Omdat ze de werkelijke feiten niet helemaal begrijpen, zoeken ze een verklaring in hun fantasie. Ze leggen dan vaak de oorzaak bij zichzelf, waardoor ze last krijgen van schuldgevoelens. De kinderen kunnen zich uiten via het naspelen van de gebeurtenis, eventueel met vrienden.

Bij deze leeftijdscategorie zijn mogelijke reacties na de schokkende gebeurtenis gedragsproblemen, concentratiemoeilijkheden, verminderde schoolprestaties, slecht slapen, veranderd eetpatroon of psychosomatische klachten zoals buikpijn en hoofdpijn.

7.1.3 Jongeren van 14 jaar tot 18 jaar

Deze jongeren worden heen en weer geslingerd tussen hun drang naar onafhankelijkheid en hun behoefte aan bescherming. De jongeren hebben de zorg van hun ouders nodig, maar ze proberen net hun ouders te ontgroeien en een eigen leven te leiden. Deze leeftijdsgroep kampt met onzekerheid omtrent hun identiteit en heeft vragen bij het doel van het leven. Wanneer een jongere een schokkende gebeurtenis doormaakt, kan dit nog harder profileren. Dit maakt hun functioneren en positie in het gezin en ten opzichte van leeftijdsgenoten complexer en kwetsbaarder.

Bij jongeren van deze leeftijd worden bepaalde gevoelens uitvergroot of op een theatrale manier beleefd. Omdat jongeren nog niet altijd in staat zijn om hun gevoelens gepast te uiten, resulteert dit dikwijls in aanvaringen met hun ouders of problemen op school. Ook is het mogelijk dat er alcohol- of drugsmisbruik ontstaat.

Een typisch kenmerk van deze leeftijdscategorie is de zelfstandigheid en nuchtere houding, alsook de stoerheid waarachter ze meestal hun gevoelens verborgen houden. Jongeren kunnen erg hard zijn voor zichzelf en zich heel schuldig voelen. Net als volwassenen denken zij na over hoe de schokkende gebeurtenis vermeden had kunnen worden. Jongeren van deze leeftijdscategorie willen het liefst vrijheid, privacy en eigen ruimte, maar hebben ook nood aan veiligheid en bescherming. Ze willen niet anders of bijzonder zijn, maar net zoals hun vrienden, waardoor ze het verwerkingsproces vaak vermijden en uitstellen. Ze hebben ook vaak weerstand om met volwassenen te praten. Zo laten ze pas op latere leeftijd de verwerking toe.

8. Hoe verloopt de verwerking van jongeren?

Iedereen die geconfronteerd wordt met een schokkende gebeurtenis, doorloopt een verwerkingsproces. Dit proces bestaat uit verschillende verwerkingsfasen: de schokfase, naschokfase en de eigenlijke verwerking. De duur en intensiteit van deze fasen verschillen van persoon tot persoon.

De schokfase

De schokfase is het moment dat de jongere de schokkende gebeurtenis meemaakt. Er zijn allerhande reacties op verschillende vlakken:

- **Denken:** Veel jongeren denken op het moment van de gebeurtenis dat het om een grap, droom of film gaat.
- **Voelen:** Een schokkende gebeurtenis roept een gevoel van machteloosheid, onbehagen en angst op. Dit kan eventueel leiden tot een aantal lichamelijke reacties zoals zweten, hartkloppingen of kortademigheid.
- **Doen:** Jongeren kunnen heel anders reageren op het moment van de gebeurtenis. Er zijn 3 primaire reacties te onderscheiden:
  - **Vechten/Fight:** Sommige jongeren zullen slaan, schoppen, schreeuwen of dingen kapot maken.
  - **Vluchten/Fly:** Andere jongeren zullen daarentegen weglopen of zich verstoppen.
  - **Bevriezen/Freeze:** Bij deze reactie blijft de jongere als aan de grond genageld staan. Ze kunnen niets meer zeggen. In extreme vorm kan de jongere flauwvallen.

Elke reactie is een normale reactie op een abnormale gebeurtenis. Het zijn primaire reacties, dus het gedrag wordt niet bewust gesteld.

De naschokfase

Wanneer alles begint door te dringen, vloeit de schokfase over in de naschokfase. Deze fase varieert in duurtijd van enkele uren tot een paar dagen. Ook in deze fase kunnen de reacties heel uiteenlopend zijn en mogelijk volledig anders dan in de schokfase. Sommige jongeren blijven rustig en kunnen vertellen wat er gebeurd is. Anderen klappen dicht, huilen, lachen of doen alsof er niets gebeurd is. Ook in deze fase komen lichamelijke reacties als trillen, overgeven of hevige hoofdpijn voor.

Hoe de jongere in deze fase reageert, zegt niets over het verdere verwerkingsproces. Zo kan een jongere die heel rustig blijft in de eerste fasen, het later nog erg moeilijk krijgen.

De eigenlijke verwerking

Het eigenlijke verwerkingsproces bestaat uit het afwisselend herbeleven en vermijden van de gebeurtenis. Dit is een natuurlijk proces dat ervoor zorgt dat de gebeurtenis een plaats krijgt in het leven van de jongere. Het verwerkingsproces kan erg verwarrend en vermoeiend zijn.

Bij herbeleving beleeft de jongere opnieuw wat er gebeurd is door bijvoorbeeld te dromen, levendige beelden te zien of lichamelijke reacties te ervaren bij gelijkaardige gebeurtenissen. Herbeleving komt vooral voor op rustige momenten, zoals in de klas of in bed en wordt opgeroepen door 'triggers' of 'reminders': dingen, situaties, personen, gesprekken, geuren, geluiden, enz. Deze herbeleving gaat gepaard met het ervaren van angst die vergelijkbaar is met de angst tijdens de schokkende gebeurtenis. Als de verwerking normaal verloopt, neemt de intensiteit van de angst af.

Bij vermijding of ontkenning probeert de jongere de gebeurtenis te vergeten, vermijdt hij of zij prikkels die bij de schokkende gebeurtenis horen en/of gedraagt de jongere zich alsof er niets gebeurd is. Vermijding is nodig zodat de jongere zich beschermt tegen te veel emotionele pijn en kan herstellen van de herbeleving. Het vermijdingsgedrag kan ook een ruimere invulling krijgen. Zo is het mogelijk dat de jonger niet meer (alleen) over straat durft, niet meer naar school wil gaan of minder wil deelnemen aan activiteiten buitenshuis. Ook kan het zijn dat de jongere op een heel vlakke manier reageert. Dan heeft de jongere bijvoorbeeld minder interesse in zaken die hem of haar voor het ongeval wel aanspraken, zoals muziek of sport.

De eigenlijke verwerking bestaat dus afwisselend uit herbelevingen en vermijding. Door de herbeleving probeert de jongere de schokkende gebeurtenis te begrijpen en het gevoel van controle te herstellen. Wanneer de jongere de herbeleving afwisselt met vermijding kan hij even op adem komen.

9. Wat is de rol van peers/vrienden in een verwerkingsproces?

Tussen 12 en 18 jaar balanceren jongeren tussen afhankelijkheid en zelfstandigheid. Hoe ouder de jongere, hoe onafhankelijker hij of zij wordt. Ook zullen jongeren naarmate ze ouder worden minder naar hun ouders luisteren en worden vrienden belangrijker. Jongeren kunnen een grote steun zijn voor elkaar. Ouders blijven echter een belangrijke rol spelen in de opvang van jongeren. Dit wordt soms onderschat. Wanneer de jongere betrokken raakt in een verkeersongeval zijn ouders extra bezorgd. Het kan voor hen moeilijk zijn om de jongere weer los te laten. Dit in gesprek brengen kan al een eerste stap zijn. Jongeren willen meestal enkel ondersteund worden door mensen die ze vertrouwen. Hierdoor stappen ze mogelijk minder vaak naar leerkrachten of hulpverlening.

Jongeren voelen voortdurend de behoefte om bij hun leeftijdsgenoten te horen en door hen aanvaard te worden. Wanneer een jongere als enige van de groep geconfronteerd wordt met een schokkende gebeurtenis, kan de jongere het gevoel krijgen dat hij of zij te veel verschilt van leeftijdsgenoten en zich zo geïsoleerd voelt. Vaak is er in de eerste periode na het ongeval wel begrip, maar als de jongere (blijvende) beperkingen heeft, haken vrienden mogelijk af omdat de jongere veranderd is. Zichtbare (lichamelijke) beperkingen kunnen op meer begrip rekenen dan een onzichtbare beperking, zoals bijvoorbeeld vermoeidheid. Hierbij kan het helpen om de beperkingen uit te leggen aan de omgeving.

Een jongere die na een ongeval (blijvende) beperkingen heeft, kan mogelijk hobby's van voor het ongeval niet meer uitoefenen. Ook zo kan de jongere sociale contacten verliezen. Door op zoek te gaan naar activiteiten die wel nog lukken, kunnen er nieuwe sociale contacten groeien.

Gebruikte bronnen:

De Prins, G. (2006-2007). Hoe gaan jongeren tussen 15 en 19 jaar in Vlaanderen om met verschillende verliessituaties? Een kwalitatief Onderzoek. Brussel: Vrije Universiteit Brussel.

Patiëntenvereniging Hersenletsel. (2018). Hersenletsel bij kinderen en jongeren. Geraadpleegd op 28 mei 2020 via www.hersenletsel.nl/alles-over-nah/gevolgen-voor-kinderen-en-jongeren.

10. Hoe kan je leerlingen goed opvangen?

Leerkrachten vinden het soms moeilijk om op een gepaste manier om te gaan met jongeren die een verwerkingsproces doormaken. Ze missen hierrond handvaten. In de volgende onderdelen word je al een heel stuk op weg geholpen.

Je kan (zorg)leerkrachten de kans te geven om zich bij te scholen. De Federale overheid – Departement Onderwijs en Vorming, biedt [de opleiding 'vertrouwenspersoon in het onderwijs'](#) aan. Het is een mogelijkheid om (zorg-)leerkrachten te leren omgaan met een verwerkingsproces. Ook kan je slachtofferhulp van CAW aanspreken om leerkrachten en directie te coachen om de leerlingen op te vangen.

10.1 Hoe kan je een leerling individueel ondersteunen?

- **Tracht de structuur en routine als voorheen zo snel mogelijk te hervatten**, zodat een gevoel van veiligheid gecreëerd wordt.
- **Geef jongeren steeds juiste en directe informatie.** Bespreek met de ouders wat er gezegd kan en mag worden en op welke manier het aangebracht wordt. Pas je taal aan de leeftijdscategorie en het ontwikkelingsniveau van de jongere aan.
- **Onthoud dat iedere reactie een normale reactie is op een abnormale gebeurtenis!** Veroordeel deze reacties niet, maar wijs de jongere indien nodig wel op bestaande grenzen en regels.
- **Bied de jongere ruimte om te praten door open vragen te stellen.** Dit kan tijdens een informeel moment (bijvoorbeeld al wandelend of tijdens een activiteit). Doe dit niet in het bijzijn van de gehele klas.
- **Moedig de jongere aan om gevoelens te uiten.** Als dit niet lukt via praten, kan er samen nagedacht worden over andere manieren waarop de jongere zich kan uiten: muziek, gedichten, verhalen, enz.
- **Erken de jongere als slachtoffer.** Hij of zij heeft het recht om emoties en gedachten te uiten en moet hierin gerespecteerd worden. Zeker jongere kinderen worden soms genegeerd in het bijzijn van hun ouders. Vermijd dit ten alle tijden.
- **Vraag de jongere wat hij of zij nodig heeft.** Sommigen vinden het belangrijk dat er expliciet aandacht aan hen besteed wordt. Anderen willen niet anders zijn dan de anderen. Luister wat de jongere verwacht. Soms weet de jongere het echter zelf niet. **Onthoud dat de meeste leerlingen begrip en erkenning willen en je dit ook op subtiele wijze kan geven.**

- **Heb oog voor de verbale en non-verbale communicatie** van de jongere. Vraag regelmatig hoe het gaat, maar dring je steun niet op.
- **Bereid de jongere voor op mogelijke reacties uit de omgeving.** Breng de jongere op de hoogte over vragen van medeleerlingen en wat er in de klas verteld werd. Eventueel verzamel je op voorhand vragen van klasgenoten zodat de betrokken leerling deze voor terugkomst kan voorbereiden, mogelijk samen met de vertrouwenspersoon.

10.2 Vanaf wanneer moet je je zorgen beginnen maken?

Spijtig genoeg bestaan hiervoor geen vaste regels. Reken op je gezond verstand. Wanneer reacties langer duren (meer dan maanden) of extreme vormen aannemen, kan het aangewezen zijn om professionele hulp in te schakelen.

Als je binnen de school het gevoel hebt dat het niet goed loopt met een leerling, neem je contact op met het centrum voor leerlingenbegeleiding (CLB) verbonden aan je school. Tenslotte ben jij geen professionele hulpverlener, therapeut of psycholoog. Weet dat je niet alleen staat. Je kan terecht bij [verschillende diensten en organisaties](#). Bespreek dit wel steeds met de leerling zelf en zijn ouders.

11. Hoe kan je leerkrachten en leidinggevenden goed opvangen?

Wanneer je een jongere ondersteunt in een verwerkingsproces is het van cruciaal belang om voor jezelf te zorgen. Het vraagt veel energie om een jongere te begeleiden tijdens een moeilijke periode. Het kan jaren duren voor de jongere een schokkende gebeurtenis verwerkt heeft. Gedurende deze periode heeft hij of zij nood aan de steun van anderen, zeker ook van de ouders.

Het is cruciaal om te zoeken naar een evenwicht tussen zorg voor de jongere en zorg voor jezelf. Hieronder volgen enkele tips:

- **Je mag je eigen gevoelens benoemen.** Dit zal ruimte creëren voor de jongere om over gevoelens te praten. Het praten hoeft niet oeverloos door te gaan. Belangrijk is om rekening te houden met je eigen grenzen én die van de jongere. Het is ook aangewezen om stiltes toe te laten.
- **Denk na bij wie jij terecht kan met je verhaal.** Het is belangrijk om je hart te kunnen luchten bij iemand. Dat kan iemand op het werk, maar ook uit je privé zijn.
- **Je kan de pijn van de jongere niet wegnemen, maar enkel helpen om hiermee om te gaan.** Geef regelmatig aan dat de jongere bij jou terecht kan. Doe beroep op [\(externe\) hulp](#) indien nodig.

Ook als leidinggevende is het belangrijk dat je zorg draagt voor jezelf en steun zoekt bij anderen. Daarnaast is het van belang om het welzijn van de leerkrachten niet uit het oog te verliezen. Soms krijgen de leerlingen goede ondersteuning, maar blijven de leerkrachten die daarvoor zorgden in de kou staan. Het kan van belang zijn om iedere dag even bij elkaar te komen om, naast organisatorische besprekingen, ook na te gaan hoe het met iedereen persoonlijk gaat. Niet iedereen vindt het leuk om daar in groep op in te gaan. Dan kan je leerkrachten ook even individueel aanspreken. Sta stil bij wat iemand nodig heeft.

Meestal is het zinvol om een tijd na de gebeurtenis er weer even bij stil te staan. Niet iedereen zal hier voor open staan. Het is belangrijk om iedereen in zijn of haar waarde te laten en de keuze laten om op een eigen manier te deelnemen.

12. Welke externe instanties/professionals kunnen hulp bieden?

12.1 Welke externe instantie kan je als school aanspreken?

- **Centrum voor Leerlingenbegeleiding (CLB)**

Zowel leerlingen, leerkrachten als de school kan bij het CLB terecht met eender welke vraag. Er staat een team van artsen, verpleegkundigen, psychologen, pedagogen en maatschappelijk werkers voor jullie klaar. Het CLB werkt vraaggestuurd en gratis. Ze bieden ondersteuning in de vorm van vraagverheldering, begeleiding of advies. Als je het nodig acht om een leerling door te verwijzen naar het CLB dan bespreek je dit eerst met de leerling en zijn ouders.

- **Slachtofferbejegening (politie)**

Slachtofferbejegening is een dienst van de politie die slechtnieuwsmeldingen doet bij directe naasten, zoals partners, kinderen of ouders wanneer iemand betrokken raakt in een ernstig ongeval. Een slachtofferbejegenaar zal dus niet zelf stappen ondernemen om een school in te lichten wanneer een leerling (levensgevaarlijk) gewond raakte in een ongeval als dit buiten de schoolcontext plaatsvond. Dat 'recht' behoort toe aan de naasten. Als de slachtofferbejegenaar vragen krijgt van een school (of van de naasten om een school te contacteren), zullen zij die beantwoorden, rekening houdend met het onderzoek en met de privacy van de naasten. Het is dus zeer uitzonderlijk dat een slachtofferbejegenaar in de school een slechtnieuwsmelding aan een klas zal doen. Neem contact op met je lokale politiezone voor meer informatie.

- **Centra Algemeen Welzijnswerk (Slachtofferhulp)**

Slachtofferhulp van CAW biedt gratis hulp aan volwassenen, jongeren en kinderen. Een CAW biedt onder andere emotionele ondersteuning en begeleiding bij de verwerking van een schokkende gebeurtenis. De meeste diensten slachtofferhulp van CAW hebben op aanvraag een groepsaanbod naar leerkrachten, directie en CLB. Er kan bijvoorbeeld gevraagd worden om zo snel mogelijk (binnen de komende dagen want vaak lukt dit niet de dag zelf) naar de school te komen om de leerkrachten, directie en CLB te coachen en tips naar opvang mee te geven. Er kan ook aandacht besteed worden aan wat een trauma is en welke reacties normaal zijn. Gezien leerkrachten meer vertrouwd zijn met de leerlingen, werkt het het beste om leerkrachten te ondersteunen, zodat zij de leerlingen kunnen opvangen. Na dit aanbod kan schoolpersoneel de hulpverlener steeds telefonisch of via e-mail contacteren met vragen of bezorgdheden. Daarnaast biedt slachtofferhulp van CAW ook individuele ondersteuning aan leerkrachten, leerlingen en ouders aan de hand van individuele gesprekken (telefonisch of op afspraak). Vind een CAW in je buurt via www.caw.be/contacteer-ons.

- **Dringende Sociale Interventie (DSI) van het Rode Kruis**

Wanneer er nood is aan psychosociale opvang door een ramp of een ernstige gebeurtenis, kan DSI van het Rode Kruis ingeschakeld worden, bijvoorbeeld op vraag van de burgemeester. Zij bieden opvang aan de getroffen en informeren vrienden of familie en ondersteunen bij de identificatie van overleden slachtoffers. Daarnaast bieden ze aangepaste begeleiding aan de betrokkenen. Je kan als school enkel beroep doen op DSI als je zelf de kosten draagt. Meer informatie vind je via www.rodekruis.be/wat-doen-we/hulpverlening/hulp-bij-rampen.

- **Rondpunt vzw**

Rondpunt is een Vlaams expertisecentrum dat ijvert voor een goede opvang van betrokkenen bij een verkeersongeval. Je kan met al je vragen terecht bij Rondpunt:

- Telefonisch via 03 205 74 80 (alle werkdagen tussen 8u30 en 16u30)
- Mailen naar hulpvraag@rondpunt.be

Rondpunt stelt ook een aantal ondersteunende materialen gratis ter beschikking:

- Praktische gids 'Wat als het verkeer je raakt': Deze praktische gids verstrekt objectieve informatie over alles wat op je pad komt na een verkeersongeval en helpt je opnieuw op weg.
- Contactkaarten: Met deze set contactkaarten vind je snel de juiste dienst, en haar contactgegevens, na een verkeersongeval.

De producten kunnen via www.rondpunt.be/ons-aanbod/algemeen gratis besteld en geleverd worden.

12.2 Waar kan een leerling of leerkracht individueel terecht voor ondersteuning?

- **Centrum voor Leerlingenbegeleiding (CLB) - Leerling**

Leerlingen kunnen rechtstreeks bij het CLB terecht. Deze ondersteuning is gratis. In de eerste plaats is een CLB er om te luisteren en als de leerling dit wilt is er ruimte om te praten, troosten en informeren.

- **Slachtofferbejegening - Leerling en leerkracht**

Slachtofferbejegening is een dienst van de politie die, bijvoorbeeld na een ongeval, ondersteuning geeft aan slachtoffers en hun omgeving. Zij bieden de eerste opvang en geven basisinformatie. Langdurige psychosociale en therapeutische begeleiding behoren niet tot de taken van deze politiedienst. Zij verwijzen door indien nodig. Neem contact op met je lokale politiezone voor meer informatie.

- **Centra Algemeen Welzijnswerk (Slachtofferhulp) - Leerling en leerkracht**

Het Centrum Algemeen Welzijnswerk (CAW) is er voor volwassenen, jongeren en kinderen. Heb je nood aan meer dan enkele gesprekken, dan kan je begeleiding krijgen door slachtofferhulp van CAW. Het CAW biedt ondersteuning door te helpen bij de verwerking. Je kan er terecht om te praten over wat je meegemaakt hebt. Je krijgt informatie over wat (ab)normale reacties zijn bij een verwerkingsproces en hoe je met deze reacties kan omgaan. Je bekijkt samen wat je zelf kan doen en welke steun je in je omgeving of daarbuiten kan vinden. Indien nodig verwijst het CAW je door naar gepaste hulp. Ook kan je bij het CAW terecht voor informatie en advies over praktische en juridische problemen, bijvoorbeeld in je contact met de verzekering. Daarnaast geven ze administratieve en praktische ondersteuning. Een eerste afspraak kan telefonisch of bij een CAW in je buurt vastgelegd worden., maar je kan ook direct met een hulpverlener e-mailen, bellen of chatten. De hulpverlening is vrijwillig, vertrouwelijk en gratis. Je vindt een CAW in je buurt via www.caw.be/contacteer-ons.

- **JAC -Leerling**

Het JAC maakt deel uit van het CAW, maar richt zich tot jongeren van 12 tot 25 jaar. Leerlingen kunnen bij het JAC terecht met alle vragen. De hulpverlener luistert naar je verhaal en kan advies, informatie of praktische hulp geven. Zo kunnen ze je bijvoorbeeld tips geven om met het verdriet om te gaan. De ondersteuning van een JAC is gratis. Je kan elke werkdag tussen 13u en 19 uur anoniem chatten. Je kan e-mailen of telefonisch contact opnemen met het JAC tijdens de openingsuren. Je kan ook langsgaan tijdens de openingsuren. Je vindt een JAC in je buurt via www.caw.be/jac/contacteer-ons.

- **Rondpunt vzw - Leerling en leerkracht**

Rondpunt is een Vlaams expertisecentrum dat ijvert voor een goede opvang van betrokkenen bij een verkeersongeval. Je kan met al je vragen terecht bij Rondpunt:

- Telefonisch via 03 205 74 80 (alle werkdagen tussen 8u30 en 16u30)
- Mailen naar hulpvraag@rondpunt.be

Rondpunt stelt ook een aantal ondersteunende materialen gratis ter beschikking:

- Praktische gids 'Wat als het verkeer je raakt': Deze praktische gids verstrekt objectieve informatie over alles wat op je pad komt na een verkeersongeval en helpt je opnieuw op weg.
- Contactkaarten: Met deze set contactkaarten vind je snel de juiste dienst, en haar contactgegevens, na een verkeersongeval.

De producten kunnen via www.rondpunt.be/ons-aanbod/algemeen gratis besteld en thuis geleverd worden.

- **Huisarts - Leerling en leerkracht**

Bij je huisarts kan je vaak het snelst terecht. Je huisarts is meestal iemand die jou al lang kent en met wie je een vertrouwensrelatie hebt. Je kunt in eerste instantie bij je huisarts terecht voor een luisterend oor en advies. Als bepaalde klachten aanhouden, zal je huisarts je doorverwijzen naar gespecialiseerde hulp in de buurt. Uiteraard kan je huisarts je ook gedurende langere tijd opvolgen.

- **Therapeuten, counselors, coaches, psychologen en psychiaters - Leerling en leerkracht**

Je kan bij een onafhankelijke hulpverlener, zoals een therapeut of psycholoog, terecht voor psychosociale begeleiding. Vraag tijdens je eerste gesprek welke opleiding deze persoon kreeg en vanuit welke filosofie of stroming hij werkt. Zo kan je nagaan of de manier van werken bij jou past. Vraag ook naar het vervolg van de begeleiding, bijvoorbeeld om de hoeveel tijd jullie zullen afspreken. Onderstaand vind je een beschrijving van de verschillende soorten psychosociale hulpverleners.

- **Counselor** is geen beschermde benaming. Iedereen mag zich dus zo noemen, zonder een bepaalde opleiding gevolgd te hebben. Meestal zijn dit wel mensen die een diploma hebben als hulpverlener. Er zijn ook counselors die zich specialiseren in bijvoorbeeld verwerking.

- Een **psycholoog** is iemand die een vijfjarige opleiding (+ stagejaar) psychologie aan de universiteit volgde. Daarnaast kan een psycholoog zich verder specialiseren door een therapeutenopleiding of andere cursussen te volgen. Een psycholoog kan je vinden via www.vindeenpsycholoog.be.
- Een **psychiater** is een dokter met een specialisatie psychiatrie. Naast gesprekken, kan deze persoon jou ook medicatie, zoals antidepressiva, voorschrijven.
- Een **(psycho-)therapeut** is meestal een hulpverlener die naast zijn basisopleiding een meerjarige opleiding gevolgd heeft in een bepaalde therapeutische stroming: gedragstherapie, systeemtherapie, cliëntgerichte therapie of psychoanalyse. Vraag hier gerust meer uitleg over, want dit bepaalt hoe de therapeut de begeleiding zal aanpakken. Op dit moment werkt men aan een wettelijk kader voor de erkenning van therapeuten. Een therapeut kan je vinden via www.vindeentherapeut.be.
- **Coaches** helpen mensen in de eerste plaats om bepaalde doelen te bereiken. Zij gaan minder aan de slag met de onderliggende psychologische problemen.

Het tarief waaraan deze hulpverleners werken kan variëren. Je kan bij je ziekenfonds vragen of ze een deel van de begeleiding terugbetalen. Sommige ziekenfondsen hebben een lijst met hulpverleners met wie ze hierover een overeenkomst hebben. Je huisarts, een [Centrum Algemeen Welzijnswerk](#) of [Centrum voor Geestelijke Gezondheidszorg](#) in je buurt kan je helpen een goede hulpverlener te vinden.

- **Centrum Geestelijke Gezondheidszorg - Leerling en leerkracht**

In de Centra voor Geestelijke Gezondheidszorg (CGG) werken teams van maatschappelijk werkers, therapeuten, psychiaters en psychologen die je kunnen helpen als je het moeilijk hebt om om te gaan met wat er gebeurd is. Meestal zal je huisarts of een CAW je doorverwijzen naar een CGG. Je kan via deze [handige kaart](#) ook zelf een CGG vinden in je buurt. Op de website van Geestelijk Gezond Vlaanderen lees je meer over welke zorg een CGG biedt, hoe een behandeling eruit ziet en wat de tarieven hiervoor zijn: www.geestelijkgezondvlaanderen.be

- **Therapeuten voor Jongeren (TEJO) - Leerling**

TEJO richt zich tot jongeren tussen 10 en 20 jaar die het niet meer zien zitten of verdrietig, boos of bang zijn. Bij TEJO krijgen jongeren gratis een tiental sessies met een vaste professionele therapeut waar ze (twee)wekelijks mee afspreken. Tijdens de gesprekken wordt er geluisterd, maar mag er ook getekend of geschilderd worden als dat makkelijker gaat. Er wordt samen met bekeken hoe de jongere het beste geholpen kan worden. Jongeren kunnen e-mailen of bellen naar een TEJO-huis in de buurt of ze kunnen langsgaan tijdens de openingsuren. Als een jongere het moeilijk vindt om alleen te gaan, mag die iemand (een ouder, vriend, iemand van school) meebrengen. Zoek een TEJO-huis in de buurt via www.tejo.be.

- **Telefonische en online hulp – Leerling en leerkracht**

Er zijn verschillende hulplijnen waarmee je **gratis en anoniem** kan bellen, chatten en e-mailen. Enkele diensten richten zich specifiek op jongeren.

Algemeen

Tele-Onthaal

- 106 bellen kan 24/7
- **Chatten** kan elke avond en op woensdag- en zondagnamiddag

Zelfmoordpreventie - Zelfmoordlijn

- 1813 bellen kan 24/7
- **Chatten** kan elke avond tussen 18u30 en 22u
- Op je **e-mail** krijg je binnen 5 werkdagen antwoord

Centrum Algemeen Welzijnswerk (CAW)

- 0800 13 500 bellen kan tijdens de kantooruren
- **Chatten** kan elke weekdag van 13u tot 17u
- Op je **e-mail** krijg je binnen 2 werkdagen antwoord

Voor jongeren

Awel

- 102 **bellen** kan tussen 16u en 22u, behalve op zon- en feestdagen
- **Chatten** kan elke dag tussen 18u en 22u, behalve op zon- en feestdagen
- Op je **e-mail** krijg je binnen 5 werkdagen antwoord
- Op het **forum** kan je praten met andere jongeren

JAC

- **Bellen** kan naar het kantoor in je buurt tijdens de kantooruren
- **Chatten** kan elke weekdag van 13u tot 19u
- Op je **e-mail** krijg je binnen 2 werkdagen antwoord

- **Lotgenotenwerkingen**

- **Over-Hoop** is een lotgenotenwerking die zich richt op gezinnen waar een kind of jongere betrokken raakte in een verkeersongeval. Over-Hoop richt zich zowel tot de ouders als de jonge verkeersslachtoffers zelf.
- **Brain-Storm** is een werking die samen leuke activiteiten doet met jongeren die betrokken raakten in een verkeersongeval, zonder de ouders.

13. Hoe kan je er in de les of in de klas mee aan de slag gaan?

- **Je kan er voor kiezen om thema's zoals verwerking of beperking te behandelen in de les, bijvoorbeeld tijdens het vak levensbeschouwing.** Ook kunnen deze thema's aan bod komen tijdens een bezinningsmoment. Onderstaand vind je een aantal bronnen ter inspiratie om er op school mee aan de slag te gaan. Via [de website van KlasCement](#) kan je inspiratie vinden om de school toegankelijker te maken of om in de les aan de slag te gaan rond het thema 'handicap'. Ook vind je handvaten rond leerlingen met een ondersteuningsnood.
- **In het boek 'Kinderen helpen na een schokkende gebeurtenis' vind je in deel 2 werkvormen die ideeën kunnen geven om rond verwerking aan de slag te gaan.**

14. Voorbeeldbrieven

14.1 Melding leerling betrokken in een ongeval

Voorbeeldbrief aan de ouders van leerlingen met de melding van het ongeval.

Opgelet, stel de brief op in samenspraak met de ouders van de gewonde leerling. Verstuur de brief pas na akkoord over de inhoud.

Beste ouders,

Vandaag raakte (*naam slachtoffer*) betrokken bij een verkeersongeval en raakte hierbij zwaar-gewond. (*korte uitleg – situatieschets – (medische) toestand leerling*).

Het ongeval heeft ons allemaal erg geschokt. Al onze leerlingen werden door hun klasleerkracht op de hoogte gebracht over dit dramatische ongeval. Voor de leerlingen en leraren kwam het nieuws over het ongeval van (*naam slachtoffer*) als een grote schok binnen. We hebben ruimte gegeven aan de emoties en de leerlingen opgevangen, met hulp van (*namen van professionele instanties*). Mogelijk heeft je zoon of dochter behoefte om thuis gevoelens en gedachten te uiten. Ook kan het zijn dat je kind op zoek gaat naar afleiding door een activiteit te ondernemen.

Wanneer we weten of en welke bezoekenregeling getroffen zal worden met (*naam slachtoffer*), geven we deze informatie door. In een tweede brief zal je nadere gegevens ontvangen.

Indien jullie nog met vragen zitten, dan kunnen jullie steeds terecht bij (*naam contactpersoon ouders leerlingen*) op het nummer (*telefoonnummer contactpersoon*). Aarzel niet om hem/haar aan te spreken over jullie bezorgdheden.

Namens de directie en het leerkrachtenteam,

14.2 Informatie over bezoekenregeling gewonde leerling

Beste ouders,

Zoals we aangekondigd in onze vorige brief sturen we jullie meer informatie over de mogelijkheid om (*naam gewonde leerling*) te bezoeken.

(update huidige toestand gewonde leerling)

(afspraken rond bezoek)

Indien jullie nog met vragen zitten, dan kunnen jullie steeds terecht bij (*naam contactpersoon ouders leerlingen*) op het nummer (*telefoonnummer contactpersoon*). Aarzel niet om hem/haar aan te spreken over jullie bezorgdheden.

Namens de directie en het leerkrachtenteam

15. Leestips voor leerlingen en schoolpersoneel

15.1 Verkeersongeval

- **'Breuklijn'** (2013) van Ludo Enckels

Quincy is zestien en een gepassioneerde bassist in een popband. Door een ongeval raakte ze verlamd en raakt ze in een depressie. Het verhaal van de verlamde Quincy in het ziekenhuis wordt afgewisseld met flashbacks. Pijn en liefde, verlies en hoop wisselen elkaar zo voortdurend af.

- **'Verkeerd moment, verkeerde plaats'** (2006) van Luc Descamps

Eva, een optimistisch meisje van achttien jaar, boordevol plannen, komt drie dagen voor Kerstmis met haar fiets onder een auto terecht. De chauffeur pleegt vluchtmisdrijf. Eva wordt zeven weken later wakker uit een diepe coma. Nu pas begint een lange strijd die Eva dagelijks moet leveren in het revalidatiecentrum Pulderbos. In het boek vertelt Eva wat haar overkomt en haar gedachten en gevoelens daarbij.

- **'Over-hoop'** (2010) van Sabine Cocquyt

Aan de hand van getuigenissen worden de gevolgen van een verkeersongeval toegelicht. In het boek komen verschillende gezinnen aan bod waarvan een jongere betrokken raakt in een verkeersongeval en een blijvend hersenletsel overhoudt. Er worden bij de gezinsleden verschillende vlakken belicht: het medische vlak, de psychologische impact, de revalidatie, blijvende beperkingen, vriendschappen, (onderlinge) relaties, onderwijs, werk, enz.

15.2 Hersenletsel

- **'Na(H)Leven – Terug!'** (2018) van Rein Decoodt

In 2009 kreeg Rein Decoodt een niet-aangeboren-hersenletsel (NAH). In de jaren daarna schreef ze hierover een bundel teksten. Voor haarzelf, om het gebeurde een plaats te geven, maar ook voor anderen, om het onzichtbare van een hersenletsel wat zichtbaarder, en misschien ook begrijpelijker te maken. Uit deze teksten is de theatermonoloog 'Terug!' ontstaan, die achteraan in het boek is opgenomen.

- **'Best wel heavy'** (2012) van Petra Boolman

In 'Best wel heavy' komen mensen aan het woord die leven met een niet-zichtbaar NAH (niet-aangeboren hersenletsel). Zij vertellen wat ze hebben meegemaakt en welke problemen hun beperkingen geven. Per hoofdstuk twee verhalen. Eerst van degene met een niet-zichtbaar hersenletsel, vervolgens komt er iemand aan het woord die min of meer hetzelfde verhaal vertelt, maar dan gezien vanaf de zijlijn. Tezamen geven al deze verhalen een helder en indringend beeld van het leven met een niet-zichtbaar hersenletsel.

16. Geraadpleegde websites en literatuur

- Ansoms, N., Geerts, A., Kerkhofs, B., Mermans, G., Smans, G., Van Hove, H., Van Weyenbergh, J. (z.j.). **Een niet aangeboren hersenletsel. Terug naar school.** Geraadpleegd op 28 mei 2020 via www.samvzw.be/sites/default/files/Publicaties/NAH3%20brochure%20terug%20naar%20school.pdf
- **Bednet.** (z.j.). Geraadpleegd op 28 mei 2020 via bednet.be
- De Prins, G. (2006–2007). **Hoe gaan jongeren tussen 15 en 19 jaar in Vlaanderen om met verschillende verliessituaties?** Een kwalitatief Onderzoek. Brussel: Vrije Universiteit Brussel.
- De Vlaamse Overheid. (z.j.). **Diverse initiatieven voor zieke kinderen en jongeren.** Geraadpleegd op 28 mei 2020 via onderwijs.vlaanderen.be/diverse-initiatieven-voor-zieke-kinderen-en-jongeren
- De Vlaamse overheid. (z.j.). **Het buitengewoon onderwijs.** Geraadpleegd op 28 mei 2020 via onderwijs.vlaanderen.be/het-buitengewoon-secundair-onderwijs
- De Vlaamse overheid. (z.j.). **Ondersteuningsmodel voor leerlingen met specifieke onderwijsbehoeften.** Geraadpleegd op 28 mei 2020 via onderwijs.vlaanderen.be/ondersteuningsmodel-voor-leerlingen-met-specifieke-onderwijsbehoeften
- De Vlaamse overheid. (z.j.). **Permanent onderwijs aan huis.** Geraadpleegd op 28 mei 2020 via onderwijs.vlaanderen.be/permanent-onderwijs-aan-huis
- De Vlaamse overheid. (z.j.). **Redelijke aanpassingen.** Geraadpleegd op 10 juli 2020 via onderwijs.vlaanderen.be/redelijke-aanpassingen
- De Vlaamse overheid. (z.j.). **Synchroon internetonderwijs.** Geraadpleegd op 28 mei 2020 via onderwijs.vlaanderen.be/synchroon-internetonderwijs
- De Vlaamse Overheid. (z.j.). **Tijdelijk onderwijs aan huis.** Geraadpleegd op 28 mei 2020 via onderwijs.vlaanderen.be/toah
- Fiddelaers-Jaspers, R. (2011). **De Rouwende school. Handboek voor kinderopvang, primair en voorgezet onderwijs en mbo.** Kampen, Nederland: Uitgeverij In de Wolken.

- GO! (2020). **Ernstig ongeval**. Opgehaald van Kennisplatform voor de GO! professional: pro.g-o.be/crisis-op-school/crisisscenarios/ernstig-ongeval
- Hermans, E., & Gijzen, R. (2013). **Onderwijsprotocol voor leerlingen met niet-aangeboren hersenletsel (NAH)**. Geraadpleegd op 28 mei 2020 via www.vilans.nl/vilans/media/documents/producten/nah-onderwijsprotocol.pdf
- Netwerk Ziezon. (z.j.). **Contact met leeftijdgenoten**. Geraadpleegd op 28 mei 2020 via ziezon.nl/onderwijsondersteuning/informatie-voor-school/gevolgen-van-ziek-zijn/sociale-aspecten/contact-met-leeftijdgenoten
- Netwerk Ziezon. (2019). **Een leerling met niet-aangeboren hersenletsel (NAH). Informatie en advies voor leraren**. Geraadpleegd op 28 mei 2020 via ziezon.nl/wp-content/uploads/sites/19/2019/12/Ziezonbrochure-NAH_WEB_def.pdf
- Patiëntenvereniging Hersenletsel. (2018). **Hersenletsel bij kinderen en jongeren**. Geraadpleegd op 28 mei 2020 via www.hersenletsel.nl/alles-over-nah/gevolgen-voor-kinderen-en-jongeren
- Rondpunt vzw. (2017). **Als het verkeer je raakt. Praktische gids na een verkeersongeval**. Berchem, België.
- Steunpunt Algemeen Welzijnswerk. (2003). **Kinderen helpen na een schokkende gebeurtenis: praktische gids na een misdrijf of een plotseling overlijden**. Tielt: Uitgeverij Lannoo.
- Stichting tegen kanker. (z.j.). **De ziekenhuisschool**. Geraadpleegd op 28 mei 2020 via www.kanker.be/pati-ntenhulp/ziekenhuisverblijf/de-ziekenhuisschool
- Wouters, H., Ansoms, N., & Kerkhofs, B. (2011). **Inventarisatie van literatuur en onderzoek aangaande de gevolgen van nietaangeboren hersenletsel (NAH) bij kinderen en jongeren**. Geraadpleegd op 28 mei 2020 via www.samvzw.be/sites/default/files/Publicaties/de_gevolgen_van_NAH_bij_kinderen_en_jongeren.pdf
- Ziekenhuisschool UZ Leuven. (2020). **Wat doen we?** Geraadpleegd op 28 mei 2020 via ziekenhuisschool.be

Vragen of opmerkingen over deze gids?

Contacteer Rondpunt vzw via 03 205 74 80 of info@rondpunt.be

Rondpunt vzw
Uitbreidingstraat 518 bus 2.01
2600 Berchem

www.rondpunt.be

Vlaanderen
verbeelding werkt